

Slobodan Šnajder

Rođen u Zagrebu 1948. godine, gdje je diplomirao filozofiju i anglistiku na Filozofskom fakultetu. Suosnovao je i šesnaest godina uređivao kazališni časopis *Prolog* i edicije izdavačke kuće Cekade.

Objavljuje od 1966. godine novele, eseje, ali je najpoznatiji kao dramski pisac (*Miniġolf*, *Kamov*, *Hrvatski Faust*, *Glasi iz dubrave*, *Utjeha sjevernih mora*, *Nevjesta od vjetra*, *Držičev san*, *Zmijin svlak* i dr.).

Bio je kolumnist Glasa Slavonije 1993., a od siječnja 1994. do danas riječkoga Novog lista.

Od 2001. do 2004. bio je ravnatelj Zagrebačkog kazališta mladih.

Njegove drame igrane su sedamdesetih i osamdesetih godina na cijelom području tadašnje države, a devedesetih pretežno u inozemstvu (Austrija, Njemačka, Italija, Danska, Norveška, Poljska, Irska, Srbija, Izrael i dr.).

Objavljeno mu je petnaestak knjiga, a kao kvintesencija njegova književnog opusa izlaze *Izabrana djela* u 9 svezaka u nakladništvu Prometeja.

Trostruki je dobitnik Nagrade za dramsko djelo "Marin Držić", a drama koju objavujemo *Kosti u kamenu* nagrađena je drugom nagradom 2006. godine.

KOSTI U KAMENU

Ovaj tekst dramatizira epski širok protok života Josipa Broza Tita, od 1920. do njegove smrti, te onda do rasapa bivše državne zajednice, dakle, u odnosu na njega samoga – *post mortem*.

Ako je filozofija bit vremena shvaćena u pojmovima, teatar i drama ovdje pokušavaju shvatiti bit vremena u slikama: u struji slika koje, uostalom, bez obzira što mi mislili o njima, a na dobro i na zlo, određuju i naš današnji život. Drama se bavi uzašašćem jednoga "šegrt" s ruba rubova "Careve kraljevine", dakle, u "normalitetu" on bi bio bez ikakvih stvarnih društvenih šansi, do pojave koja je, bez obzira kako mi o njoj danas sudili, svjetsko-povijesna; ali drama, ne hotеći organizirati neko javno sudište povijesti, uzima u obzir cijenu koja je plaćena za ovo uzdizanje. Pokušao sam razlučiti, u toj epskoj struji, što su udesi i vrline same Brozove osobe, a što valja pripisati duhu vremena, XX. stoljeća koje imamo pravo smatrati proturječnim i nesretnim ("doba ekstrema"); što su proturječja njegova, a što njegova doba koja izbjeći možda i nije mogao. Ako su razdoblja sreće u povijesti čovječanstva, kako je mnio Hegel, prazni listovi, onda je ovo XX. stoljeće gusto ispisan katalog razdoblja nesreće, ali i nade.

Drama opisuje napetost historijskih deficita kada se država, k tomu još sapeta u ideološki kalup, izdiže ni iz čega; pokušava opisati herojsko razdoblje revolucije, koju autor drži autentičnom, ali ne zazire od sabiranja golemih troškova pokušaja utopije; a osobito opisuje osvetu poražene utopije koja se u rasapu bivše zajednice strašno naplatila. Ljudski materijal ovdje frca kao iverje, i nije ništa više: u tome ima tragike i tragedije. Pokušavam, dakle, razabrati tko je, i što je, Broz stvarno bio; kažem, pokušavam, jer se, dakako, ne radi o pretenzijama na apsolutnu i konačnu interpretaciju.

Istraživanja pokazuju da je jedini pravi kontrapunkt Brozova života Josif Visarionovič; ni Pavelič, ni Mihailovič, unatoč silnim naporima, nisu se "kvalificirali" za tu ulogu; naši uvidi u izvore također pokazuju da je jedini pravi *advocatus diaboli* toga života Milovan Đilas. Namjerno uzimamo termin koji je izmislila inkvizicija, jer se u raskolu unutar svjetskog komunističkog pokreta radi o raskolu koji ima razmjere i okus velikih vjerskih shizmi, osobito raskola između katoličanstva i luteranstva. *Advocatus diaboli* agira na sudištu vlastite osobe, i otud su njegovi argumenti najteži i najrazorniji; mislim naime da se baš u političkom obračunu sa Đilasom radi o takvom obračunu Josipa Broza sa sobom samim i vlastitim idealima a za ljubav ciničke političke pragmatike u kojoj je on bio velik i nenadmašan majstor.

U prostoru drame agira niz povijesnih osoba, a cijela je uvodno i završno reinterpetirana u terminima i razmjerima Velike revolucije (francuske). Brozu je jednom rečeno: Revolucija jede svoju djecu!, a on se tome žestoko usprotivio: Naša to ne čini! Istraživanja izvora međutim potvrđuju ovaj dubok uvid (koji je tako rado varirao Georg Büchner) o samo-proždiranju "revolucionarnog kadra". Drama ne odlučuje o tome što je tu u našem kontekstu jakobinski teror, što je termidorska reakcija, tko su montanjari a tko je žironda, i to već i zato što se značenja pomiču, maske se mijenjaju... Jedino što jest isto je giljotina, stvarna ili simbolična. Tito je u vezi sa osudom Đilasa bio kazao: "Najstrašnija je smrt politička smrt." Drama, dakle, računa sa simbolima, a ne zazire od stvarnoga. Bavi se više podsvisješću komunizma nego ideološkim okaminama njegovih "nadgradnji".

Izvori su brojni, pa nije bilo teško osigurati da se mjesta u drami što se čine mojim domislicama, "pronađu" u izvorima ili njima potkrijepe. Naprimjer, činjenicu da bijeli oficir "ispituje srca" osumnjičenih za boljševizam pomoću Internacionale u izvedbi slučajno započene ciganske čerge (to je nešto poput proto-modela "detektora laži") može se naći u autobiografiji koju je Tito izdiktirao priređivačima. Susret Krleže i Tita u Parizu je fiktivan, ali u scenu su preuzeti najvažniji elementi legendarnog susreta ove dvojice uoči rata u Šestinama.

U drami agiraju stvarne osobe, i svaka je sličnost ovdje namjerna. No valja imati na umu da su sve te osobe povijesne osobe, i da one, svojom voljom istrgnute iz zaštite svojih pripadnosti, pripadaju povijesti. I nadalje: dramska činjenica i povijesna činjenica mogu se podudariti intuitivno, a ne stvarno, ako i odlučimo što je u povijesti uistinu stvarno. Ne želim reći da se time svaka činjenica relativizira, već samo to da aktanti "povijesne drame" i opet nadilaze udese, vrline i mane, privatnih osoba.

Josip Broz Tito danas je postao modom. Mi držimo da je to više u smislu da ovi ili oni nastoje obaviti nešto svoje na njegovim kostima (u mramoru, u nekoj vrsti vječnosti, ne u cvijeću, koje je stvar sezone). Odustao sam unaprijed od takvih obračuna, kao što sam, ne štedeći vlastitu "vjeru", odustao od svake pomisli na svetačke životopise (hagiografije): naprosto je želja da se svi zajedno prepustimo struji slika i energija koje su, još jučer, oblikovale ono u čemu danas živimo, znajući da je tako, ili zaboravivši da je baš tako.

U popisu osoba našla se i Madame Tussaud – koja je nekoć davno smislila muzej voštanih figura. Sama je ideja bila u tome da se nađe forma (a i materija) koja bi sačuvala ono neprolazno u prolaznom. Takva joj je bila i služba koju joj je odredio revolucionarni tribunal. Kao transhijorijska pojava, ona stoji za ono autentično u dvjema revolucijama, a to autentično jest smjesa dobra i zla, koji se susižu, odmjenjuju, a da konačna presuda, s obzirom da Bog uvijek gleda na drugu stranu (to je njegova isprika što ne postoji) nije moguća. Ona u drami pjeva kako kada: jednom uzajmljuje svoj glas ulici, koja zna biti i pametna i rušilačka; drugi put pjeva iz nutrine zanimijelih osoba. Došla je od Brechta da se pokloni Büchneru.

Drama pisana je za suradnju s Brankom Brezovcem, koja suradnja nije izašla sretnom. Zahvaljujem povjesničaru Ivi Bancu na razgovorima na temu Tito, vjerujući da će on podnijeti naše različite procjene o njoj.

S. Š.

Lica i pojave:

Madame Tussaud¹
Josip Broz Tito
Jaroslav, Hašek
Crvena Maska i društvo iz *Golgot*e (Krlježa)
Đilas, Milovan, Drug Sedam
Edvard Kardelj, Bevc
Vladimir Dedijer
Pelagija
Veda, pariška veza
Zdenka
Jovanka
Aleksandar Ranković (Marko)
Koča Popović
Staljin
Molotov
Agent NKVD
Manuiski
Bijeli oficir
Dva grobara
Uznici Mariborske kaznonice
Moša Pijade
Borci
Gardist, Šumadinac
Filemon
Baukida

I.

1. Mme Tussaud¹
2. Dobar vojak Švejk
3. Mlinarov pas
4. Golgota
5. Kozmogonija – kratak kurs, što i kako
6. Derby puževa
7. Kod Manuiskoga
8. Ča ira!

II.

9. Traktat o samoubojstvu
10. Sila teža
11. Make war, make love!
12. Maršal
13. Proročanstva
14. Ubio sam
15. Trofej
16. Na bijelom konju, I. i II.

III.

17. Kipuća uniforma
18. Staljin i strah
19. Bog
20. Furija nestajanja 1949.
21. Potapanje brodova
22. Plavi vlak
23. Proleterski rokoko
24. Što je pod snijegom?
25. Divlji Istok
26. Mi prijehalji!
27. Antikrist
28. Filemon i Baukida
29. Ruski medvjed
30. Svinja
31. Toranj babilonski
32. Let u mjestu
33. Maske
34. Saint-Sulpice

I.

1. Mme Tussaud

Donose maketu giljotine.

Ranković na čelu straže dovodi nekog čovjeka vezanih ruku.

RANKOVIĆ: Ovo je dosta krupna riba, ali glave još su na slobodi. Moramo pojačati rad službi.

Mme TUSSAUD: Evo Saint Justa. On hita iz skupštine. Njemu se uvijek žuri. Kao da misli da bi Konvent mogao pasti prije no što on osigura stvar slobode.

BROZ: Stvar slobode? Kakva je to stvar?

SAINT JUST *kasnije Đilas*: Gospodine Julas: Pisali ste pamflete protiv revolucionarne vlade. Vi tvrdite da je revolucija gotova i da je teror nepotreban. Vi ste neprijatelj slobode. Nema slobode za neprijatelje slobode!

HAŠEK: Zar će ga skratiti za glavu samo zato što je pisao?

BROZ: Ja ništa ne zapisujem.

HAŠEK: Ja škrabuckam tu i tamo.

RANKOVIĆ: To što taj hoće vodi u anarhiju i strašnu nezivnost.

BROZ *razgleda giljotinu*: Vraški domišljato. A tako jednostavno. Gotovo nikakvog podmazivanja. Pada samo od sebe, radi čisto, radi brzo.

SAINT JUST: Teror nije ništa drugo nego brza i neumoljiva pravda. Ne može se htjeti revoluciju bez revolucije!

Jak zuj giljotine koja se obruši i dekapitira svezanog i kao na neku žrtvu prinesenog čovjeka..

Pelagija povraća, druga žena se sruši u nesvijest.

Mme TUSSAUD: Ne podnose povijest svi jednako!

Izrađuje posmrtno maske.

Mme TUSSAUD: Ja sada moram raditi brzo! Već za pola sata on neće sebi sličiti. Ja hvatam život u trenutku smrti. To mi je zanat. Ja radim u službi Konventa. Plaćena sam po po komadu, tojest po glavi. Ovo je tritisućesedamstopedesettreća glava. A po sudu mjero-davnih filozofa, mi smo tek na početku.

Titu: A što Vi radite?

BROZ: Ja sam bravar. Pomalo tokarim. Kažu da imam zlatne ruke.

Hašek povuče nehotice sječivo giljotine.

Mme TUSSAUD: Danas se jako mnogo radilo na stvari slobode. A da ostanete ovdje kod mene u službi, moj se obrt širi?

Pjeva, izrađujući posmrtnu masku:

*Sada je važno uraditi brzo
Dok osmijeh tvoj još se nije smrz'o.
oku tvomu još dok svjetla ima
ja dok pjevam da bi bila rima
Vive la Revolution! Vive la Terreur!
Sada je važno ne gubiti časa
Stisnuti jako da prione masa
Dok uho tvoje sječivo još čuje
I svjetine krici u tvom još uhu bruje.
Vive la Terreur! Vive la Revolution!*

BROZ: Vaš zanat mi poštujemo gospodo Tussaud, ali naši nas poslovi vuku u daljine.

Mme TUSSAUD: Revolucija jede svoju djecu.

BROZ: Naša revolucija neće jesti svoju djecu.

Mme TUSSAUD *osmotri ga od glave do pete*: Revolucija?

Niste li Vi za se rekli da ste bravar?

BROZ: I to je zanat.

Mme TUSSAUD: Zanat?

Pjeva:

*Daljine vas vuku k'o da ima dalje,
Čemu vam to kad mudrost jedne pralje
Upravo što kupi Juclosove halje,
I moje umjerce što grč mu zadnji hvata
aš sve je što ti je znati od zanata?*

Ude bijeli oficir.

Mme TUSSAUD: Eh, bien. Popis lica za ovu scenu sada je potpun. *Prema glumcu koji igra Tita*: A ti ćeš glumiti Broza? Ti ćeš ovdje biti glavni? Zar nemamo boljeg?

Pjeva:

*Oficir bijeli, protokol cijeli
Tvrđava Navra, zemlja estonska...
Broz Josip i žena mu Pelagija
Jaroslav Hašek, sumnjivi, sumnjivi...
Vive la Revolution! Vive la revolution!
La Revolution- bolschevique!*

2. Dobar vojak Švejk

*1920. godina, tvrđava Narva, na granici prema Estoniji.
Broz, Pelagija Broz i Jaroslav Hašek pred oficirom bijelih.*

OFICIR: Austrijanec?

HAŠEK: Pokorno molim, ja sam Čeh. Hašek Jaroslav.

OFICIR: Pemec, mater ti jebem.

HAŠEK: Pokorno molim, Pemec.

OFICIR: Boljševik?!

HAŠEK: Pokorno molim, ja sam Čeh... Pemec. Ja njet bolj-ševik.

OFICIR: A ti, Austrijanec?

BROZ: Ja nisam nikakav Austrijanec. Ja sam Hrvat.

OFICIR: Gdje je to?

BROZ: Tamo.

OFICIR: Tamo? Daleko...

BROZ: Ne, ne, tamo je Srbija. Hrvatska je – tamo.

OFICIR: A ova ovdje? Ruskinja. Ti si mu žena.

PELAGIJA: Pelagija Broz.

Ude mali ciganski orkesta, tojest rasvirana čerga..

BROZ: Gospodine časniče, mi smo već peti dan ovdje, naši su papiri u redu, ja sam ratni zarobljenik, mi se vraćamo iz Rusije, ovo je moja žena, i mi bismo rad kuda koji...

OFICIR: Kuš, Austrijanec.

CIGO: Austrijanec? Gdje su vas ulovili?

BROZ: Karpati.

CIGO: Mi smo išli od Niš. Cijela je čerga uzapćena, prvo po Švabi, onda po Rusima. Svi hoće svirku. Rat je, mi smo veseli.

OFICIR: Hajde, svirka!

Cigani stanu lupati valcer, malo pojačavši "ritam-sekciju".

OFICIR: Majku vam cigansku jebem. Što smo rekli? Sviraj ono što smo rekli.

Orkestar zasvira Internacionalu koja, pojačana bubnje-vima, zvuči ratoborno. Oficir ide od Hašeka, preko Broza do Pelagije, svima se unosi u lice, Pelagiji u sise. Sluša im srca.

OFICIR: Vaša srca samo što ne iskoče! Vaše se zjenice šire. A ti Pemec: kao da vidiš kobasu i kriglu piva! A ti, Austrijanec: kao da vidiš pičku.

HAŠEK: Pokorno molim, dugo nisam vidio ni jedno ni drugo.

OFICIR: A ti, kako se ono zoveš, Brus, Bris, Brooz... jesi li ti doskoro vidio ono zadnje? *Pelagiji*: A ti, sva si ustrep-tala.

Pjevaj!

PELAGIJA: Ja Vam ne znam pjevati.

HAŠEK: Ne zna. A hoće. Mi smo je već molili iks-puta da prestane.

Pelagija počne iskrivljeno pjevati Inernacionalu.

Oficir opet ide od jednog do drugog.

Cigo namigne svojima i oni udare u divlju svirku.

Broz, Pelagija, pa i Hašek počnu plesati, nakon nekog vremena uhvati se s Hašekom i bijeli oficir.

Pleše se sve razularenije. Napokon, svi su na podu.

Orkestar tiho zasvira Internacionalu ...

CIGO: Ustajte... ustajte...prezreni....

OFICIR: Ustajte, kad vam cigo kaže! Vi koji ste ništa, a bit ćete – sve? Sve ču vas staviti pred zid. Pemec, što vidiš tamo dolje?

HAŠEK: Vidim zid, pokorno javljam.

OFICIR: I još?

HAŠEK: Vidim, neki leže.

OFICIR: I ustati neće! Ma kol'ko cigo svirao!

HAŠEK: Njihova srca nisu bila u redu, mislim si pokorno.

OFICIR: Rusi, gospodo. Oni uopće nemaju srca. To je tako, neka čudna vrsta. Bez srca.

BROZ: Mi nismo Rusi.

OFICIR: Čuj njega! Nisu svi Rusi boljševeci. Ali ni svi boljševeci nisu Rusi. Pemec, pomisli samo: dolje su četiri trupla. Možda sam dao strijeljati novoga Mesiju? I tko bi sad znao? Da vas pustim? Možda je sada sudbina svijeta na vagi? U ovoj mojoj ruci? Da vas pustim?

HAŠEK: Pokorno molim, pustite nas.

BROZ: Tu su i dvije žene.

OFICIR: One su najgore! Ženi koja mrzi sklanjaj se s puta.

HAŠEK: Pokorno molim, mi nismo Mesija.

OFICIR: Problem s Mesijom je u tome što se taj zna uvući u podlaca. Preruši se, prevari. I eto ti ga: Nosi svijetu svoju sreću! A tko tu sreću neće, pred njim na zid! Marš iz Estonije! *Pljune*. Jebala vas Internacionala! Idite, usrećujte svijet!

Čerga krene na njima.

OFICIR: Stoj, ne mrdaj! Još će ih ovamo doći da im slušamo srca!

3. Mlinarov pas

Dva čovjeka kopaju uz plot. Kiša, sumrak.

Dolaze Broz s kartonskom kutijom po miškom i Pelagija.

BROZ: Popa neće biti.

PRVI: Nekršteno. Tu se ništa ne može.

Seljaci skinu škrlake.

BROZ: Znadete li ime barem jednoga ovdje zakopanog?

Seljaci se češu iza uha.

DRUGI: Prije pet godina pokopali smo ovdje Reksa. Mlinarova cucka.

BROZ: Tko ne voli pse, ne voli ni ljude.

Broz im daje dvije crvene banknote.

BROZ: Popijte nešto za mojega sina Hinka kojemu su danas tri, a sutra bi bila četiri dana.

DRUGI: Tko zna što bi od njega postalo da je poživio?

PRVI: Možda bi bio spasitelj svijeta?

DRUGI: Možda bi bio veliki gospodin?

PRVI *sentenciozno*: I prosjak može spasiti svijet. Ako svijet treba spašavati, dobar je i prosjak iz kutije. Dajte to ovamo, gospođo.

BROZ *uzme kutiju od Pelagije i predaje ju grobaru*: Umijete li čitati?

PRVI: Za nuždu.

BROZ: *Gurne im u ruke letak*: Pogledajte ovo...

Pelagija jedva se dovuče (nakon teškog poroda) do ruke.

BROZ *strasno grli Pelagiju*: Imat ćemo još djece.

PELAGIJA: Tako je plitko. Pas bi mogao iskopati. Kamo si me to doveo, Joža?

BROZ: Čekaj samo, Pelagija! Ovo su zlatne ruke. Samo danas donijeli su mi vršalicu, dvije pegle, jedan mlinac mali, za kavu...

Idi sad u kuću. Ja ću doći kasno.

PELAGIJA: Sastanak? Tko te ne bi znao, skupo bi te platilo.

BROZ: Platit će, Pelagija. Strpi se malo. Jednoga dana imat ćemo puno djece, koja će imati pun ormar igračka...

PELAGIJA: A ti, što ćeš imati ti?

BROZ: I ja ću imati još jedan veliki ormar...

PELAGIJA: I u tom ormaru što će biti?

BROZ: Odijela.

4. Golgota

Arsenal, kraljevičko brodogradilište, 1925. je godina.

BROZ: Ti izgledaš kao prosjak, kao ubogar koji živi od milostinje, a ne kao radnik i svoj čovjek. Radnički borac mora da bude uredan i čist.

Iz kotlova topovnjače gledaju ih isto tako prljavi ljudi, čađavih, masnih lica u prnjama. Broz je srazmjerno dobro obučen

BROZ: Ima li kakav dobar šnajder u Kraljevici, koji nije jako skup?

MLADI RADNIK: Za nas su svi oni skupi.

BROZ: Ako nije pokvareni buržuj, i on radi rukama, kao i mi. Odvest ćeš me poslije k njemu. Tamo ćemo kod njega dogovoriti jedno lijepo odijelo za tebe.

Prljavi ljudi, bijesni ali rezignirani, spuštaju se iz kotlova, kotlovnica, topovskih gnijezda kraljeve topovnjače. Opko-

le Broza i radnika koji je došao s njim: Kristijan se drži sasvim po strani, nešto zapisuje.

RADNICI: Kako je u Rusiji?

BROZ: Što je ovo? *Pokazuje na brod na škeru.*

RADNIK: T6. Kraljeva topovnjača. Talijani su je prije predaje dobro udesili. Mi je sada glancamo.

BROZ: Kakve su vam plaće?

Šutnja.

BROZ: Kod sovjeta nije med i mlijeko, ali radnik je plaćen za svoj rad. Rekli su mi da radite a da ne primate plaću.

Nijedan od vas nema čestitu obuću. Radite golim rukama. I još vas ne plaćaju. To ne smije biti – da vas tako gaze. Nigdje i nikada!

KRISTIJAN: Mi smo potpisali da ćemo čekati.

Uđe Crvena Maska. Broz se sasvim izdvoji, sjedne na užad i više ne prati ovaj prizor.

KRISTIJAN: I tako dolaze. Dođu pa odu. Pustolovi! Boljševici koji nam ovdje kane prodati svoju crvenu maglu. Drugovi, radnici: ovaj vas tjera pred mašinske puške. Mislite na svoju djecu. Zamislite ovaj naš škver kao golemu krmaču koju sisa petstotina nejačadi! Golemu svinju od čelika! Kraljevu topovnjaču! Mi smo u sporazumu. Vaši novci samo što nisu stigli.

RADNIK: Vojska je na mostu!

CRVENA MASKA: Podijelit ćemo puške! Mi više nemamo što čekati. Ako ijedan vojnik stupi u arsenal, mi ćemo ga srušiti. Naprijed, drugovi! Neka svatko pronađe svoj Zimski dvorac!

Broz sve to promatra, zapalio je cigaretu.

KRISTIJAN: To je provokacija. Da živi socijalna demokracija! Dolje boljševici!

Tučnjava. Čuje se Internacionala. Zavjesa pada. Pošto je zavjesa već pala, ornjava raste i čuju se mašingeveri. Onda više ništa.

Zavjesa se diže.

U sredini, uz otvorenu raku, lijes. Skupina radnika u jedva nešto boljim prnjama. Sve nadgleda Crvena Maska. Uza nj je jedna upadljivo elegantno obučena žena. Uz Broza stoji Pelagija.

RADNIK: Ako već imaš viška novca, gospodine Broz, mogao si ga dati našoj siročadi!

BROZ *krojačkom kalfi koji utrči noseći odijelo*: Gdje si, magarcu jedan?

KALFA: Policija me jedva propustila.

BROZ: Pokopat ćemo ga kao čovjeka, ne kao ubogara.

Kao radnika i druga. Ovo je njegovo prvo odijelo! Vidite, drugovi, to da se mi smatramo ljudima, to nisu bombe, ali jest revolucija!

Oblače mrtvaca.

Zvuci Lenjinova marša: spuste lijes. Radnici u hitnji odlaze.

Crvena Maska skine masku: Miroslav Krleža.

Broz polako odšeta u dubinu prizora, sjedne za klavir i stane svirati valcer.

Otvori se u dubini veliki, svijećnjacima raskošno osvijetljen salon, te Bela i Krleža otplešu iz prizora. A gotovo i iz drame.

5. Kozmogonija – kratak kurs, što i kako

Mariborska kazniona: Na vrhu zgrade Moša Pijade, uznik, pred slikarskom stalkom: slika oblake, u velikom je stvaralačkom zamahu, oblaci prolaze nad krovom, uznik ih hoće uloviti.

U prizemlju, Broz, uznik, predaje uznicima po bilješkama koje je priredio. Pred njim na stolu je jedna jabuka. Nije baš siguran. Drži on kratak kurs o nebeskim stvarima..

BROZ: Danas ćemo govoriti o svemiru. Znači: to je kozmogonija. Kako je on stvoren i što ga drži skupa. Znači, njega drži skupa jedna sila. Strašna. Godine 1666. Izak Newton, engleski učenjak, vidio je u jednom vrtno kako je jabuka pala sa stabla. I on se pitao: Zašto?

Broz ispusti jabuku, jedan se zatvorenih golmanskim kretom baci za njoj i uhvati je prije no što je dotakla pod.

UZNIK: Je li taj Njuta bio za radničku klasu?

BROZ: Sila teža! Ta sila drži cio svemir na okupu. Razumijete?

Uznici se ne usuđuju nijekati.

BROZ: Beskrajni svemir. Nitko ga ne stvori – nije tu nikakav bog imao svoj prst, nego je on tu, on je sve i ništa. Razumijete?

Uznici kimaju glavama.

BROZ: Fino. Jer ja to uopće ne razumijem.

Mi smo, drugovi, materijalisti, nismo li? I što je onda svemir? Materija koja se širi, širi. I pazi sada. Što mislite koliko u tom komadiću svemira imade – materije?

Izvadi naprstak: Bilo bi je toliko da bismo jedva napunili ovaj naprstak!

Broz ga daje ukrug.

UZNIK: Naprstak ko naprstak.

STRAŽAR *otme naprstak*: Znam ja što vi hoćete reći: Da je Svemoguću Gospod sve što je učinio učinio traljavo, i da ćete vi biti ti koji ćete Boga popraviti. Baš iz ovoga se vidi – *prinese naprstak svjetlu s tavanice* – da Bog s tim nema ništa. Jer to je sve – ništa.

BROZ *izvuče "rezervni" naprstak iz džepa*: Materije nema. Ali će je biti. Hajde sad ti, Bevc!

Na "katedru" sad izađe drug Bevc.

KARDELJ: Zahvaljujem predgovorniku, uvaženom drugu Brozu. Naslov moje teme glasi: "Od majmuna do čovjeka", kratak pregled. Uzmimo, drugovi, da smo u jednom avionu koji nas nosi u daleku prošlost, ili u daleku budućnost. Treba samo zatvoriti oči, i onda treba još pomisliti, i eto ti ga na, avion nas nosi prema našoj želji.

UZNIK: Ja hoću u Niš.

DRUGI UZNIK: Ja u Bitolu.

KARDELJ: Ne raspajate uzalud svoje želje. Lako je otići u Niš.

UZNIK: Kako to? Ja imam ovdje tamnovati 11 godina.

KARDELJ: Idemo u budućnost, idemo u Niš.

I tako prolaze generacije i generacije...

TREĆI UZNIK: Od nas će ostati samo kosti. Mi ćemo svi ovdje istrunuti.

DRUGI UZNIK: Ja uopće nisam živio. Samo sam se mučio. A gledaj me – starac!

UZNIK: Gdje je tu Niš?

KARDELJ: Avion je nov i njegova mašina nije još valjano razrađena. Mislim, da mora imati veći zalet. Hajdmo malo u prethistoriju ljudskoga roda.

UZNIK: Ja bih radije u Bitolu.

KARDELJ: Vidimo majmunsku hordu koja još ne sliči na ljudsko društvo al' ide se prema tome. Svi su jednaki, skupljaju plodove, love što mogu uloviti, žene i djeca svačiji su. Ali onda jače horde potiskuju slabije, hrane je sve manje, lov je sve slabiji. Najpametniji shvate da je ovo ili ono sjeme bolje ne progutati odmah, već ga baciti u zemlju i dobiti više.

Motika da postane plug uzela si je daljnje stotine godina! I pazi ovamo: Svršeno je s jednakošću. Jače horde porobljuju slabije i sile ih da rade za njih. Sad imade-mo ropstvo.

UZNIK: Daj gas toj svojoj krtinji, družo Bevc. Već peti put slušam o piramidama i bičevanju.

KARDELJ: Stotipedeset godina ljudi su bili dijelovi mašina koje još nisu izumljene. Sada ćete vidjeti kako to izgleda... Molim, demonstraciju!

UZNİK: Samo to ne! Ja ovdje trunem zbog demonstracije. Istupi jedan uznik i čini pokrete stroja.

KARDELJ: I nad njim je bič, premda je on nevidljiv. On je poželio razbiti strojeve, ali ga je bič gospodara od toga odvratilo. Najumniji među radnicima shvatili su da ih strojevi mogu osloboditi ropskog rada ako oni njima ovladaju. Pogledajmo oko sebe: Sve oko nas učinio je Rad. Bog Rad. Ovu stolicu, ovu lampu...

UZNİK: I ove zidove.

KARDELJ: Zato te zidove jedino Bog Rad, udružen sa svojim svećenicima, dakle, radnicima, može srušiti...

BROZ *povjerljivo* Bevcu: Što će ti Bog?

KARDELJ: Ja mislim sistemski. Gdje je sistem, tu je i Bog. STRAŽAR: Mirozov! Gasi!

UZNİK: Ja zamišljam i zamišljam, ali ništa od Niša.

BROZ u četiri uha *Kardelju*: Bevc, bilo bi vrijeme da malo sideš iz tih tvojih oblaka.

S krova se spusti Moša Pijade i donese upravo završen Titov portret.

PUJADE Titu: Što kažeš?

6. Derby puževa

Pariz uoči rata: u bistrou s pogledom na Tour d'Eiffel (koji nije viši od metra), Krleža, Tito i skojevka Veda. Čuju se povici mnoštva, kao sa stadiona. I čuju se povremeno rečenice na francuskom s aparata na šanku – radio-prijenos trke bourgojskih escargota od podnožja do vrha Eiffelova tornja.

KRLEŽA: "Čovjek je izumio radio i sada eterom prenosi posljednji rezultat neobično napete trke bourgojskih puževa koji se numerirani utrkuju na Eiffelovu tornju."²

Mi živimo u ludom svijetu. Lokomotive lože brazilskom kavom, tisuće tona žita spaljuju se kao višak, a čovječanstvo je gladno brašna. Ovdje se puže na kronometar! Ovdje pobjeđuje onaj koji bude najbolje puza!

BROZ: Puževi pužu, tu se ništa ne može.

KRLEŽA: Cio taj siti, soignirani svijet trebalo bi ovako – u šaku – i smrviti. E-ra-zi-ra-ti!

VEDA: To nije dobro. Kad bismo izbrisali zlo, ne bi se vidjelo da je dobro ono što je dobro.

KRLEŽA: Što je dobro u svijetu koji se kladi na puževe?

BROZ: Bilo bi dobro dobiti okladu. Novca za dobru stvar nikad dosta. I Karl Marx igrao je na burzi. E, ali o tome valja nešto znati. Nije svaki puž pravi muž.

VEDA: Stalno spominju numero treize, 13.

BROZ: Valjan momak. Srce od puža! Čini se da je u prednosti od cijelih 5 centimetara.

KRLEŽA: Na kraju, i prvi i zadnji završit će na stolu buržuja, serviran s limunom i šampanjcem.

BROZ: Mi stari svijet moramo tući njegovim vlastitim sredstvima.

KRLEŽA: Usudujem se kazati: to je glupost. Stari svijet ima topovnjače, tankove i Hitlera.

BROZ: Pa nismo ni mi goloruki.

Bistroom stanu se motati agenti, legitimiraju.

Broz izvuče revolver iz unutrašnjeg džepa, otkoči ga i sakrije pod salvetu na stolu.

BROZ: Numero treize, idi, mala, ulož 50 franaka. Samo mirno, Fric. Nadgledaju ulaz, ali kroz toalet može se izaći na drugu ulicu.

Agenti odu.

BROZ: Jesi li razumio? Ne legitimiraju u Parizu one koji se klade na puževe.

KRLEŽA s *mržnjom*: Tour d'Eiffel: koliko rada! Koliko muke! Čime se bavi buržuj!

VEDA: S tim tornjem kod Mojsija nije se dobro završilo.

KRLEŽA: Babilonski se, naime, srušio i pokopao pod sobom svoje graditelje.

BROZ: Mi nećemo graditi toranj Eiffelov, niti toranj babilonski, već naš.

VEDA: A čemu će taj toranj poslužiti?

BROZ: On će poslužiti tomu da bude viši od ovoga monstruma koji ne služi ničemu. *Krleži*: Puževi pužu, pa što je u tome tako strašno? Ti si, Krleža, dogmatičan. Ti prezireš čovjeka, a voliš čovječanstvo. Ja ne znam što je čovječanstvo, ali znam tko su i što su ljudi.

KRLEŽA: Ti voliš ljude?

BROZ: Ja ih poznajem.

KRLEŽA: Toranj se srušio. Njegovi graditelji, po svojoj prilici, su se uzajamno pojeli.

BROZ: Teška vremena dolaze, Krleža. Nije sad trenutak da cijepamo dlaku. Ili će oni nas, ili mi njih. Tko ostane po strani, taj je s njima. Prestani napadati Firmu. Ako hoćeš s vukovima, zavijaj s vukovima.

VEDA: Ako nećete, ako se bojite, prestanite glumatati! Da, glumatati! Lako je perom zgaziti nekoliko puževa! Što kad se digneš na cio svijet? I on na tebe? Kad on tebe gazi kao kakvog slinavog puža?

Svi vi čekate su svojim staklenim vrtovima; po strani od prljavih stvari. Vaše će ruke ostati čiste! U svojim staklenim vrtovima čekate da dođu po vas oni koje vi

prezirete, ali vam to neće pomoći! Doći će po vas! Kako mi se gadite! I! se tuci, il' ne mrči gača!

KRLEŽA *odvuče Broza na stranu*: Tko je ona?

BROZ: Vidjet ću nočas tko je ona.

Spiker slavodobitno, u salvama oduševljenja, objavljuje šampiona puževskoga derbyja: Numero treize! Konobar donosi Brozu novac koji je dobio u okladi.

BROZ: Merci! Nekoć sam i ja htio biti konobar, prijatelju moj! Jer su oni uvijek fino obučeni! Piće za sve! Firma časti!

Kasnije, u sobici pariškog potkrovlja:

Broz i Veda gotovo goli na kanapeu.

VEDA: Ti ideš sutra u Moskvu.

BROZ: U Moskvu?

VEDA: O tome se ne razgovara. Ja ću nastaviti raditi u turizmu. Djed kaže da turizam mora procvasti. Španjolska je jedna od najljepših evropskih zemalja, i tamo turizma nema dovoljno.

BROZ: Otkud tvoje ime – Veda?

VEDA sa *smiješkom*: Od Djeda.

BROZ: A jesi li već bila na kakvoj svadbi?

VEDA: Ti znaš, Walter, kako Djed znade biti nepovjerljiv. Ti znaš kako su prošli neki svati koji su čak i Djeda htjeli namagarčiti... Ti moraš u Moskvi neke stvari srediti s Djedom, a onda ćeš preuzeti Firmu u Jugoslaviji. Nakon toga, bit će svadba, pa onda u Moskvi, velika svadba. *Rastvori kovčeg s mnoštvom putovnica*: A svi oni idu na medeni mjesec u Madrid! Ti ideš u Moskvu, Walter. Preživli!

7. Kod Manuilskoga

Hotel Luks, Moskva, 1939.

Broz u hodniku, s pečenim piletom u papiru, i zadihani čovjek.

MADAR: Znam tko si ti. Ti si Broz. Jugoslavena više nema. Ti si jedini ostao. Došli su po mene. Pusti me u sobu. Ja sam japanski špijun.

BROZ: Bit će neki nered u kartoteci.Vi Mađari uglavnom postajete britanski špijuni. Njemački kadar obično se sliže s Americancima. Japanski špijun – to je skoro uvijek Rus.

Koliko kaniš ostati?

MADAR: Sekundu. To mi ne možete odbiti.

BROZ: Ti kaniš skočiti kroz prozor?

Čovjek ga odgurne, otvori prozor i skoči.

Djeca plaču, žene kriče, stvari se, a i ljudi, koturaju stepeništem hotela Luks.

MADAR: Postrjeljajte pobješnjele pse! – poručuje Kolja, sovjetski komsomolac! I dok Sovjetski Savez, sam na svijetu, okružen neprijateljima, gradi bolji život za sve ljude na Zemlji, ovaj izdajnički skot šurjuje protiv njega za šaku škuda, za vreću dolara...Truje rudare Donbasa, truje sovjetsku dječicu, truje sovjetsku inteligenciju to ljudsko smeće, izmet i pseto... Postrjeljajte pobješnjele pse! To poručuje Kolja, komsomolac.

AGENT: Jučer se opet bacio jedan iz bugarske sekcije. A prošli utorak onaj Mađar. Dan prije no što se bacio, rekao mi je: Imam teške misli! I onda je pao kao kamen. Tešku je misao imao: da je izdajnik! Svi su za nj govorili, dobar, odličan drug. Takvi se najbolje prikriju. Oni glume da su najbolji drugovi. To što se takav u svakoj prilici gradi da je dobar, najbolji drug, baš to je najbolji dokaz da je špijun. Japanski.

AGENT: Pelagiju Bjelousovu ne vidiš?

Znači, nabila ti je rogove?

BROZ: Ja radim, tovarišč Suslov. Prevodim Historiju SKP(b). Danju i noću. Noću sam u tiskari, gdje nadgledam prijelom, danju prevodim, hranu kupujem u magazinu, nikamo ne izlazim.

AGENT: Ti znaš Filipovića?

Dakle, ti ćeš nam potvrditi da je Filip Filipović agent imperijalizma i britanski špijun? Eto sad ti dajemo priliku da očistiš partiju. Frakcijske borbe jesu smrt za svaku partiju.

BROZ: Ja... Filip Filipović... dobar drug...

AGENT: Kako ti kažeš.

BROZ: A ne! Kako vi kažete!

AGENT: Ručak ti se hladi. Vidat ćemo se! Zdravo. Umalo zaboravih. Sutra u devet, kod sekretara Manuilskoga. Internacionalna sekcija.

Pozvani su ključni drugovi svih bratskih kompartija. Tovarišč Manuilski poručuje i moli: Da svaki drug pripremi kratko izlaganje na temu: Moje viđenje pakta Hitler-Staljin. Običaj je da se dođe točno!

Broz ostane sam.

BROZ: Ja ću preživjeti! Ja moram preživjeti! Ja ću biti generalni sekretar! Pamet u glavu! Dišem, spavam, mokrim... sad sam čak i gladan. Čak sam i nabrekao... Treba mi nešto mlado i zdravo. Da mi ga čvrsto obujmi i stisne!

Kucanje na vrata.

SOBARICA: *Mazno, ljubavnički*: Tovarišč Valter: ručnici. Večeras u sedam bit će tople vode!

Sobarica ga kupa, Broz grozničavo piše, dere papire, opet piše.

Drugi dan, devet ujutro.

Manuilski sjedi u fotelji. Iza jednog stupa sjedi Josif Vi-sarionovič.

Sekretari bratskih partija pužu prema Manuilskom.

BUGARIN: Ja mislim da bratska partija mora u svemu podržavati Djeda i Veliki Sovjetski Savez.

MAĐAR: Ja mislim da Staljin zna što čini.

FRANCUZ: Jasno je da Unija time otklanja pogibelj velikog rata, i da će taj genijalni potez genijalnog vođe svjetskog proletarijata imperijaliste svih zemalja skupo stajati.

BROZ: Mi mislimo da bi svaka zemlja trebala prići sporazumu prema svojim prilikama, i tako ga ocijeniti.

Priđu agenti NKVD-ea sa strojnicama.

MANUILSKI: Nitko od vas nije se pripremio kako treba. To su sve šuplje fraze koje nikamo ne vode. Gdje vam je inicijativa?

Tovarišč Valter iz jugoslavenske sekcije jedini je nešto rekao.

8. Ča ira!

V. zemaljska konferencija, listopad 1940, u dubokoj ilegali, kuća na periferiji Zagreba.

Nekolicina sjedi u krugu oko Josipa Broza: lica su im osvijetljena džepnim lampama.

TITO: Koliko ubijenih u Moskvi?

RANKOVIĆ: Stotinu i četiri.

KARDELJ: U kraljevini ubijeno su sto i dva lica.

RANKOVIĆ: Tamo sto i četiri.

TITO: To je bio naš najbolji kadar.

DILAS: Pa nismo mi krivi što smo još živi.

TITO *prečuje*: Drugovi delegati, komunisti! Mi stojimo pred sudbonosnim događajima. Jesmo li mi za to pripremjeni?

RANKOVIĆ: Mi smo sklonili dva topa.

TITO: Trebat će četiri.

DILAS: Brat će krenuti na brata, braća će krenuti na oca.

Ako izda! I braća će oca smaknuti!

KOČA: Tako je govorio i Isus Krist.

DILAS: Pa i mi smo vjernici. Naš je Bog Marx, Staljin je papa, Trocki je Luther...Lenjin je...

JEDAN DRUG: Isus.

TITO: Kad Hitler krene na sovjete, mi ćemo cijelu zemlju

baciti u plamen. Gotovo svaki od vas prošao je iskustvo mučenja: Koča, Marko, Đido... vi znate što znači biti izručen na milost i nemilost, visjeti na šipki... vi znate što je voljuška žila, i što se može učiniti strujom... Vi znate što skot može učiniti čovjeku. Prema tome: Gdje zatekneš skota, tu ga ubij!

DILAS: Evo jedne crnogorske: "Ubij ga ljudski ali ga ne muči." RANKOVIĆ *mrlja u po glasa, kao neku litaniju*: Živio veliki Staljin, živjela sovjetska Unija.

KARDELJ: Bit će teško.

TITO: Kad je nama bilo lako? Mnogi od nas će pasti. Ali znajte, drugovi, vi koji ćete pasti bit ćete s onima koji će ostati.

DILAS: Da žive oni koji će pasti!

OŠTALI: Živjeli!

TITO: Imamo li još što?

JEDAN DRUG: U partiji se mnogo pije!

TITO: Vidimo se poslije rata! U slobodnoj Jugoslaviji!

Svi ustaju. Grle se, kao da se oprastaju.

TITO: Mi smo danas ništa! A bit ćemo sve!

KARDELJ: Puno se u partiji pije.

II.

9. Traktat o samoubojstvu

Užice: 1941. Dilas, Kardelj, Ranković, Koča oko stola na kojemu je mapa. Na stolu je još poljski telefon koji zavrtoni. Dilas podiže slušalicu, odsluša i spusti je.

DILAS: Švapski tenkovi ulaze u grad.

RANKOVIĆ & KARDELJ: Mi smo potučeni.

DILAS: Ja sam tvrdio da ne možemo odmah imati državu; pa k tomu, republiku; da je besmisleno braniti toliki teritorij. Da će to stajati mnogo krvi... Ali kad smo je već stvorili, onda smo to što smo stvorili morali braniti do zadnjeg od nas.

KOČA: I sad se svi moramo kolektivno ubiti?

DILAS *egzaltiranije*: Ako je naša stvar izgubljena, čemu dalje živjeti? Ja sam savjetovao jedinicima koje se nađu u okruženju: Borite se do zadnjeg metka; do predzadnjeg, a zadnjim neka svaki borac sebi prosvira glavu!

RANKOVIĆ & KARDELJ & KOČA: Ti bi to učinio? Ti bi cijelim četama naredio samoubojstvo?

Telefon. Dilas podiže slušalicu.

DILAS: Razumio sam poruku. Preнесите posljednji pozdrav!

RANKOVIĆ: *Osluškuje*: Stari je na koritu.

KARDELJ: Što radi?

KOČA & RANKOVIĆ: Brije se.

KARDELJ: Gdje je njegov brico?

RANKOVIĆ: Pao je. Jučer. Jedva su iz okruženja izvukli pribor.

KARDELJ: Sramota je da se vrhovni komandant sam brije. Kakva smo mi vojska?

RANKOVIĆ: Mi još nismo nikakva vojska. Mi ćemo tek biti vojska. Imat ćemo armije. I tenkove.

DILAS: I bricu?

RANKOVIĆ: Što su javili?

DILAS: "Neprijatelj nadire. Mi ćemo braniti položaj. Mi ćemo izginiti svi. Ostat će dvojica da vam prenesu ovu poruku."

Ulazi Tito, ispavan, obrljan.

TITO: Za stol, drugovi. Sazivam plenum Centralnog komiteta.

Svi posjedaju.

DILAS: Evakuirali smo Užice.

KOČA: Nismo ga mogli braniti. S vojničkog gledišta...

TITO: Je li izvučena naklada Staljinove knjige?

RANKOVIĆ: Skupo smo to platili, ali hvala bogu, Staljinova knjiga je spašena.

TITO: Gdje je Moša?

DILAS: Negdje je u gudurama.

RANKOVIĆ: Ili plovi u oblaku.

TITO: Šteta.

RANKOVIĆ: Što će ti sad Pijade?

TITO: Jer on bi, koji plovi u oblaku, jedini od svih nas sada imao muda reći ono što treba reći: Dobili smo po pički!

KARDELJ: Izgubili smo bitku, ali ne i rat.

TITO: Znao sam da će se ovdje čuti baš to: i da ćeš se baš ti sjetiti te pametne rečenice.

DILAS: Ja sam protiv tvoje ostavke. Ovo nije naš poraz!

TITO: Jest, nažalost.

DILAS: Ja sam protiv tvoje ostavke.

TITO: Naša stvar je na ivici noža. Ja ću tražiti bespogovornu poslušnost.

KOČA: Ja bih rekao – odanost.

TITO: Drži se ti svojih topova, Kočo. I svojega naliv-pera.

DILAS: Mi moramo ići do kraja! Ovo je kraj jedne etape: buržoasko-demokratska revolucija je završena. I sada će početi naša revolucija. Komunistička! Važno je prihvatiti ubačene špijune, kulake i trockiste!

RANKOVIĆ: Radi se na tome.

Telefon. Dilas sluša i spusti slušalicu.

DILAS: Eto, kako se brlja! Uхватili su bandu i sad ih nema tko strijeljati. Poznaju ih, kažu, pa nitko ne želi u stroj.

Potpuno egzaltiran Dilas uzima šmajser i izjuri iz zemnice. Drugi se grade da to ne primjećuju. Tito šara po mapi, Koča piše.

TITO: Vratite ga!

Dvojica skoče od stola i odjure za Dilasom kojeg gotovo dovuku natrag.

TITO: Pomozi mi, Đido, da odredim gdje smo. Dokle smo to došli!

DILAS: Stojimo na mjestu!

Ude jedan seljak u pratnji dvojice boraca.

SELJAK: Ubio sam oca.

RANKOVIĆ: Je li bio četnik?

SELJAK: Moj je otac bio miran čovjek.

KARDELJ: Pa zašto si ga ubio?

SELJAK: Jer mi je rečeno da ga baš ja moram ubiti.

KARDELJ: Da ti sad netko kaže, popni se na najviši jablan pa se s njega baci, bi li to učinio?

SELJAK: Nisam ja ptica.

RANKOVIĆ: Je li tvoj otac bio – trockist?

SELJAK: Nijesam čuo.

RANKOVIĆ: Bio je četnik.

SELJAK: Bio je kulak. A sad se ubijaju kulaci. Idem do jablana gdje ću se objesiti.

RANKOVIĆ & KARDELJ: Zašto?

SELJAK: Mislim ovako: što se od mačke rodi, miševе lovi. Sin kulaka i sam je kulak.

Tito i dalje pomno studira "specijalke", nešto crta.

SELJAK: Nitko prije vas u ovim krajevima nije pucao u trešnje kroz ljude.

TITO: Našao sam pravac. Nas može spasiti jedino Bosna.

KOČA *pišući na koljenima*: Reduire la vie humaine a sa vie, se lasser a la mort! Reducirati život ljudski na svoj vlastiti, prepustiti se smrti!

Čuje se pjesma iz daljina:

Dilasova mudra glava,
Misli za nas i dok spava...

10. Sila teža

Četa partizana s Titom pritaljila se u voćnjaku koji je u punom rodu. Među njima je jedan teški ranjenik. Tenkovi tutnje i – prođu.

BORAC: Ajme, mila majko, kako sam gladan.
 DRUGI BORAC: Očima bi' ih pojeo.
 BORAC: Kako ide ono s jabukom?
 ŽENA BORAC: Sila teža je sila koja čini da stvari padaju, tako isto jabuke, šljive...
 TITO: Tko ubere ijednu vočku, bit će strijeljan.
 ŽENA BORAC: Sila teža jest univerzalni zakon prirode.
 TITO: Tako je. Ovdje ne vrijedi taj zakon. Mi smo ovdje zakon.
 DRUGI BORAC: Ja sam razumio: mi smo se digli protiv cijelog svijeta i svih njegovih zakona.
 BORAC: Mi smo upućeni sami na sebe. Nas je ostavila i sila teža, o drugim silama da i ne govorimo.
 TITO: Malo si nejasan. Konstatiram da je politički rad u četi slab.
 BORAC: *Baci se na Ženu borca:* Majko mila, kako sam gladan!
 ĐILAS: Tko takne šljivu, bit će strijeljan. Tko legne uz ženu, bit će strijeljan.
Partizani leže nauznak i gledaju u nebo.
 BORAC: Kakvo je nebo u Rusiji?
 TITO: Ono je prilično takvo kakvo je.
 BORAC: Ja sam mislio da je ono posve drugačije.
 TITO: Konstatiram: U četi se slabo što politički radi. A sad tišina: Odmaraj i promatraj!
Za sebe: Pelagija. Žarko. Sine moj. Ženo moja. Zvijezda padavica.
 GLASOVI: Želju, kaži želju!
 ŽENA BORAC: Neka Tito kaže svoju, ta će za sve nas biti najbolja.
 TITO *za sebe:* U kojem li si sada krevetu?
 DRUGI BORAC: Moja je želja da padne koja jabuka.
 TITO: *izvadi naprstak i stavi ga na kažiprst:* Znete li, što je rekao veliki Staljin: "Dovoljan je moj prst!" *Podiže prst prijeteći:* Moj prst!
Dolazi seljak u opankama, sa šajkačom. Razgledava voćnjak u nevjerici, češe se.
 SELJAK: Ni bobe! Sad vidim da ćete vi pobijediti.
 DRUGI BORAC: Ti si ovdje gazda?
 SELJAK: A četnik pokupi i zadnju kokoš.
Seljak skine šajkaču i klekne.
 TITO: Ustaj.
Seljak se prekrži.
 TITO: Pođi s nama.
 SELJAK: Moram čuvati ovo sirotinje.
 BORAC: Najbolje ćeš je čuvati da podeš s nama.

11. Make war, make love!

Partizanska artiljerija skrivena u voćnjaku, zima je. Cijevi su užarene, paljiba je upravo obustavljena. Mlade žene hlade cijevi, koje se uspravljaju, golim rukama zahvaćajući snijeg kojim ih trljaju. Pjevaju, raspletениh kosa.
 ĐILAS *gleda na dogled:* Eno ih, bježe četnici!
 KOČA: Usrali su se. A što bi tek bilo kad bih ja imao točan kalibar? Od početka rata ja pokušavam ugurati granatu točnog kalibra u taj i taj top; top je ili prevelik, ili je premali... ili je odviše tanak, ili je odveć debeo...
 ĐILAS: Znaš li zašto su im kose tako raspletene? Zato da se vojska ne izgubi, da se njezini putovi ne zamrse.
Žene trljaju cijevi, muškarcima je prizor odveć uzbudljiv.
 ĐILAS: Hajdmo u štab. Ja to više ne mogu gledati.
 KOČA: Gdje je Stari?
 ĐILAS: Tu negdje. S Paunovićkom. Četa Dalmatinaca drži im svijeću. Uskoro će joj dati i čin.
 KOČA: Tito kaže da će je uzeti za ženu.
 ĐILAS: Ja mislim da Starom netko treba reći. Gledaju nas borci, gleda nas narod. Znaš kako se o nama posvuda u svijetu laže. Da silujemo, da krademo, da se ševimo uzduž i poprijeko, da smo za zajednicu žena, i da je u tome sav naš komunizam...
 KOČA: Tito se zaljubio. To je l'amour fou, Đido. Ti to ne razumiješ.
Gledaju djevojke koje miluju sad već mlake cijevi.
 RANKOVIĆ: Ona baca krv. Ja sam je jutros vidio, dok se prala. Zdenka je teško bolesna na pluća.
 KARDELJ: Ja mislim da su to Titove stvari.
 ĐILAS: Nema Titovih stvari koje ne bi bile i naše stvari. Ona se postavlja između njega i nas. Ona već ima mišljenje o svemu.
 KOČA: Tito je samo čovjek.
 ĐILAS: Ja sam ga vidio preplašenog. Izgubljenog. Ne jednom u noći čuo sam ga jecati. Znaš li da je poslije Užica on htio komandu prepustiti...
 KOČA: Znam. Tebi.
 ĐILAS: Da. Mislio sam da se to ne zna,
 KOČA: Pa ja sam sad to od tebe čuo peti put.
 ĐILAS: Netko mora Titu objasniti da Zdenka mora na liječenje. Zdenkina pluća su na kraju, kao i naša strpljivost.
 KOČA: Kamo da je pošalje? Takvih bolnica mi nemamo.
 ĐILAS: U Moskvu.
 KOČA: Staljinu? Jesi li ti lud? Kao neki zalog.
Gledaju žene koje i dalje miluju cijevi i trljaju ih snijegom.

KOČA: Dobro je, drugarice. Pohvaljujemo. Nikada našim topovima nije bilo bilo bolje.
 DJEVOJKA: Gdje su ti komesari, Kočo?
 KOČA: Zašto komesari, curo?
 DJEVOJKA: Oni su – najotresitiji.
 DRUGA DJEVOJKA: Gdje su Dalmatinci, Kočo?
 ĐILAS: Oni drže svijeću ...*udara se po usnicama.*
 DJEVOJKA: Komesari ili Dalmatinci, il' oboje, gdje su?
 KOČA: Otkuda ste?
Mlada žena pokazuje neodređenim gestom iza brda.
 KOČA: Tamo još gori.
 DJEVOJKA: Sve muško, ma bilo i malo, poklano je.
 DRUGA DJEVOJKA: Ličani su dobri momci.
 DJEVOJKA: Krajšnici? Makedonci? Daj, Kočo, što imaš.
 Vidiš kako sahnemo. Pogledaj tu našu mladost.
 KOČO: Gledam. Pa hajdete s nama.
 DJEVOJKA: Nedaj Bože. Što bi selo reklo?
 KOČO: Pa nema sela.
 DJEVOJKA: Daj nam, Kočo, do deset svojih komesara. Bit će selo. A sada je opijelo.
 KARDELJ: Hajdete, punčke, s nama! *Izvadi violinu iz kutije i pokuša intonirati neki čeznutljiviji napjev.*
Mladi ljudi, puni sokova i snage, gledaju se ali ne prilaze jedni drugima. Djevojka započne pjesmu: "Padaj silo i nepravdo...", ali prekine.
 KOČA: L'amour fou! Klanjam ti se silo Ljubavi pred kojom padaju svi obziri i sve ograde! Gledajte ih kakve su!
 ĐILAS: Jer su takve kakve su, naša bi se disciplina raspala!
 KARDELJ: Ne bi. Disciplina je stvar sistema! Lepe punčke, da vi samo vidite kakva su brda u Sloveniji!
 ĐILAS: Ova su brda dovoljno brdovita.
 TITO *pride s "efektom iznenađenja":* Volite se, ljudi! Ruka treba da je na puški i na ženi!
 KOČA: Sad znam zašto sam ja tu! Hoću sve vidjeti, sve dotaći, sve iskusiti. Jer inače, MORAO BIH ZAMIŠLJATI! Poezija svekolika, a bogami, i filozofija, to je sve luk i voda! UMISLICE I DOMISLICE, a kad tamo, govno. *Ženama:* Mi ćemo se vratiti.
 TITO: Pаметan je Koča. *Iako je intelektualac.*
 RANKOVIĆ: Što tako blejite? *Čini rukama krugove pred očima ukopane čete.* Miriše vam na ... Sve pastuh do pastuha! Pokret!
 TITO: Pusti ih, Marko. Neka pasu oči. Tko zna što nas čeka!
 ĐILAS *pomirljivo:* Ipak, drago mi je da naš borac ne mora za to moliti, kao ni za komad hljeba. *Kardelju:* A za sistem lako ćemo.

12. Maršal

Pozornica dvorane u Jajcu: iznad svega golem "avnojevski" grb kako ga je nacrtao Đorde Kun, a emendirao Moša Pijade. Odjednom provala gromoglasnih klicanja, aplauza, masovna histerija, u kojima se razabire, pa opet gubi, riječ maršal.
Nebo se iznad dvorane rastvori i rasvijetli se mirijadama zvijezda. Pucnjava u slavlju mahnito se pojača.
 ĐILAS: Mi smo sami na svijetu, potpuno smo sami pod ovim svodom, i svi nam rade o glavi, ali mi idemo naprijed, i mi ćemo s Tobom, maršale, pobijediti! Mi smo jedna volja, jedan organizam, mi smo ti, ti si mi, mi smo postali maršal!
 Ja, Đilas Milovan, Ti se zaklinjem na vječnu vjernost!
Đilas kopa po džepovima, traži rubac; napokon nade neku krpu, briše se.
Onda ponovno hoće zagrliti svojega maršala. Ali Tito se izmakne i stane prekapati po džepovima svoje nove maršalske uniforme; ne nalazi rupca, ali odjednom izbuče, kao mađioničar iz šešira, golemu crvenu zastavu sa srpom i čekićem.
 ĐILAS: A svuda smo je tražili.
 TITO: Sav sam u vodi. Prva proleterska. Od Ruda ih hoću skupiti i predati im ovu zastavu. Uvijek se nešto ispriječji.
Tito se briše o zastavu.
Đilas ostane sjediti na kamenu i puši.
Zagrljeni ljudi izlaze iz zgrade, gledaju i komentiraju zvijezde, padaju pošalice. Onda mokre.
 TITO: Sad imamo državu! Još samo da se uselimo!
 ĐILAS: Što kaže Djed?
 TITO: Bjesni.
 KARDELJ: A Churchill?
 TITO: Bijelo usijanje.
 ĐILAS: Mi smo sami pod zvijezdama.
 RANKOVIĆ: Jebo ga njegov kralj. Jebo Čerčila!
 TITO: Ja se dobro osjećam jedino kad trešti na sve strane. Kad je tiho, ja čujem generalnog sekretara kako urla. Zavija. Urla.
 ĐILAS: Gdje je Krleža? Zašto se daje toliko moliti?
 RANKOVIĆ: Ako mene pitaš, Krleža je kao kakva gospodica.
 KARDELJ: Gospa Krleža!
 ĐILAS: Kao kakva nevjesta. Da mu pošaljemo crnogorske svatove?

RANKOVIĆ: Da ga otmemo? Mene smo oteli iz zatvora.

Otet ćemo i njega. Imamo u Zagrebu hrabrih i odlučnih kadrova.

TITO: Krleža će doći.

ĐILAS: Neće.

RANKOVIĆ: Kako će on doći? Otkuda?

TITO: Preko Romanije!

ĐILAS: Pa da onda pijemo u to ime!

KOČA: Hoće li to biti karmine ili svadba?

TITO: Oboje.

KOČA: Valja odagnati sjenke zlih slutnji.

ĐILAS: Crne misli valja ubiti.

KOČA: Kako možeš ubiti misao?

ĐILAS: Sve se može kad se hoće. Čak i kad misao cvili kao prase.

Tito sjedne za klavir koji je usred šume, zasniva valcer, ali nekako razvučeno, bez ritma, reklo bi se, kičasto.

13. Proročanstva

Predah u predvečerje, zimsko je doba, magla. Đilas, ogrnut šatorskim krilom, sjedi po strani, oči su mu zatvorene. Koča sjedi na tronošću i potcrtava u knjizi. Usna harmonika, dugo i sjetno, Kardelj gudi na gudaču, melodiju punu sjete: odsjaji vatre, njiska konja.

KOČA:

Naukom tajnom bavi se noću
Samac što sjedi na klupi od mjedi,
Zaplamt žižak u goloj samoći
Proriče čemu vjerovat vrijedi.

Slušaj ovamo!

Desetog aprila Gotskoga doba
Upalit će opet prepredenjaci
Ugašen oganj, vražija će moba
Mucavca tražit gdje su ostatci.

Nostradamus! Prva centurija, katrena četrdeset i druga. On je predvidio Pavelića! Deseti april, navalili Goti, a predenjaci su ustaše. To možda imade neke veze s paprenjaci? U Zagrebu jedu se rado ti kolačići. Nostradamus je nadrealista! Jer samo nadrealista može pojmiti ono što je realno.

Nitko ga ne sluša.

A vojsci što pređe planinu cijelu
Saturn kad Mars nadjača u luku,
Otrov kad bude u lososa telu,
Bit će vješan vođa o tanku struku.

Eto, Nostradamus je preorekao da ćemo mi objesiti Dražu! I hoćemo! Drugovi, ovdje sve piše!

TITO: Što losos ima s tim?

KARDELJ: Meni to izgleda kao neka Kočina pjesma, iz onih dana.

TITA: Pogledao sam te Kočine "radove" i ništa nisam shvatio.

KOČA: Ni ja. To iz mene govori probuđena podsvijest. Kao i iz Nostradamusa. Taj bi se popeo u jednu izbu u potkrovlju, upalio žižak i onda s njim razgovarao.

RANKOVIĆ: Sa žižkom?

KOČA: Da.

RANKOVIĆ: Onda je on žižak isleđivao?

KOČA: Vi ništa ne razumijete.

KARDELJ: Sad još dodaj: Vi ništa ne znate.

TITO: Što ima riba losos s Dražom, to ja pitam.

KOČA: Ima. Losos, to je četnički pokret, a otrov u njima je mržnja.

TITO: Četnik je riba?

KOČA: To je u prenesenom smislu.

TITO: Pa što odmah nisi rekao.

KOČA: Bit će vješan o tankome struku.

RANKOVIĆ: To je barem jasno.

KARDELJ: Meni nije jasno. Mi ćemo Pavelića i Dražu nabiti na kolac.

TITO: Zašto na kolac?

KARDELJ: Zato što oni govore da mi ljude nabijamo na kolac, pa je red da ih onda stvarno nabijemo.

TITO: Kad će biti to – s ribom?

KOČA: Nostradamus bio je pametan prorok. On nije odavao točne datume jer bi time povećao metež u svijetu.

RANKOVIĆ: Onda svaka baba koja baca pasulj zna više.

TITO: Kaži ti meni, za koje su doba ta njegova proročanstva?

KOČA: Michel Nostradamus prorokovao je događaje zaključno s godinom 3797.

Tito zafičuka.

KARDELJ: On je putovao kroz vrijeme na tom svom tronošću.

KOČA: Od mjedi.

KARDELJ: Nalazim to vrlo uzbudljivim.

TITO: On govori o vojsci koja prelazi planinu. To čine sve vojske. I naša je upravo prešla planinu.

KOČA: Bez brige. Svakom je nadrealisti jasna veza između lososa i četnika.

RANKOVIĆ: Alal ti vera!

KARDELJ: Ja ne vidim nikakvu sistemsku vezu između lososa i Draže. Ni po frontu, ni po dubini.

TITO: Dobro. Nostradamus kaže kad ćemo mi njih. Ima li nečega o tome kako će oni nas?

KOČA: Nema.

KARDELJ: Jesi li, druže Koča, ti baš sve pažljivo pročitao?

KOČA: Pročitao sam sve Nostradamusove centurije.

TITO: Kada ću ja umrijeti?

KOČA: Ne piše.

TITO: Do koje godine idu proročanstva?

KOČA: 3797.

TITO: To je vrlo dobro. Kada će umrijeti Staljin?

KOČA: Ne piše.

TITO: On će ipak jednom umrijeti.

KOČA: Po svoj prilici.

TITO: Čudi me da tvoj prorok ne kaže ništa o tako krupnom događaju. Cijelo se večer pitam: Kako to da drug Đido nema o tako važnoj stvari svoje mišljenje? Hajde, Vlado, idi k njemu. On se opet osamljuje.

14. Ubio sam

Đilas, ogrnut šatorskim krilom, sjedi među borcima u jednom predahu. Oči su mu zatvorene. Koča sjedi iza nj i nešto zapisuje na koljenima. Dedijer pride Đilasu koji naglo ustane i premjesti se.

DEDIJER Koči: A što mu je?

KOČA: A što bi mu bilo. Tvrdi da je ubio Švabu.

DEDIJER: Pa svi smo pucali. Pucao je i Stari.

Mme Tussaud, navukavši vojničku bluzu preko svoje haljine po modi prvog direktorija, zapjeva:

Pjesma o tome kako sam ubio

Otkud se stvorila, jedna mu mati

Onako pjegav, bucmast i žut

Krv njeg'vu tko će sad sprati,

Sviječū zapaliti da pronade put.

Žut, pjegav, bucmasti Švabac

Što nad sve ljubi čvarke i mast

Koljij ga, Đido, ne budi babac,

Kad svi sad kolju u slast!

Tišina, viknem, ni prdac ni makac

Jer ću te, svinjo, zaklat u tren

Makneš se, goľjo, mrtav si bratac

Vikneš li štogod bit ćeš

Đilas izvuče nož i prinosi ga svijećū. Kao da ga kani "sterilizirati".

**Iz Nuštra sam, reče, ne ubijaj, brate
Ja vaš sam Švabo, tri stotine ljeta
Mržnje nemam ja nikakve na te
Taj nož odbaci, ubit je šteta.**

**Kundakom ovim na pod ga bacih,
I potom mu nožem grlo zasječem –
Oh, kako peče, kako peče –**

Pojavi se ubijeni Volksdojčער, s crvenom vrpcom oko vrata.

Koča ga i Dedijer smiruju, obmataju šatorskim krilom.

DEDIJER: Ja bih rekao – tifus!

15. Trofej

Jägerhöhe, Njemačka: Heinrich Himmler, šef SS-a, drži govor odabranom vojnom sastavu, 1944. je godina.

Na velikom platnu slika Jugoslavije: Bosna u sredini okružena je crnom crtom.

HIMMLER: Ovo je "prokleta zemlja Balkan". Neki od nas bili su tamo. Neki od nas bili su i tamo su zauvijek ostali. Iz toga slijede neke obaveze.

Nova slika na platnu: Titova slika s njemačke tjeralice.

Pazite ovamo, gospodo časnici! Njih vodi stanoviti Jozef Bros, zvan Tito. Taj komunistički nitkov okupio je šarenu rulju bez ratnog iskustva. Kažu da je u njegovu vrhovnom štabu on jedina osoba koja zna čitati "specijalku"! Od oružja nisu imali ništa. Danas su naoružani do zuba, onime što su od nas oteli. Kad naš vođa Adolf Hitler kaže: njemački se vojnik mora boriti fanatički, onda je, gospodo, taj stanoviti Herr Bros primjer takvog fanatizma! Kad bismo barem imali deset takvih Tita u Njemačkoj!

Na scenu se spusti njemački padobranac s uniformom Maršala. Praznom, naravno.

Himmler uzima uniformu i slika se s njom, tako da ju prevuče preko svoje.

HIMMLER uniformi: Umakao si za dlaku! Ali jednom ćeš dolijati, Herr Tito!

Prisutni odmrmore: Sieg Heill! Sieg Heill!

HIMMLER: Miriše: Skoro bih se mogao okladiti da je parfem iz Pariza. Njuši: Veoma rafinirano. Njuši rukav ispod pazuha: A ovo je vonj toga čovjeka-svinje samoga! To je vonj crvenog Übermenscha! Daje i drugima da njuše. Što kažete? U jednom džepu Himmler pro-

nalazi crvenu zastavu – razvije je. Gledaj ovo! Kako oni samo ljube tu crvenu boju. Mi mislimo isto: Crvena boja drži tonus, uzbuđuje. Ona agitira!

Uniforma ide među esesovcima od ruke do ruke. Svi kao da se čude što je ona prazna.

Ude Mme Tussaud i zapjeva:

Pjesma o "ništa"

*Bio sam malen, makovo zrno
Nitko i ništa, stisnut uz drvo,
Da valja mrijeti, da kraj je svemu,
U prknu stislo, i zanosi svenu –
I sjetim se tada –
Od ruba neba što gledam ga predan,
Do ruba svega, što vidjet se ne da
Tvari ima za NAPRSTAK jedan!*

16. Na bijelom konju, I.

Tito korača vrlo uzrujan u sve manjim krugovima. Vrhovni štab oko njega, korača bijesno i puši.

DILAS: Što radiš, družo maršale?

TITO: Vježbam potpis. Ušli smo u glavni grad Jugoslavije. Rusi su nam pomogli. Mi smo im to dopustili. Nismo ih molili.

Jesu li se Sovjeti dobro tukli?

KOČA: Pokazali su čudovišnu hrabrost.

TITO: Nesretno je vrijeme koje traži čudovišnu hrabrost. Kad ustaneš, zgrabiš što ti dođe po ruku, i kažeš, e nećeš, pizda ti materina, nećeš me klati, nećeš mi paliti, nećeš me silovati...

KOČA: Rusi strašno siluju.

TITO: ...onda se čudovišna hrabrost zna spariti s čudovišnim nedjelom.

DILAS: Kad uđu u koje selo, siluju sve što je žensko, od djevojčice do starice. U nekim slučajevima silovali su pa ubili.

RANKOVIĆ: U nekim slučajevima ubili su i onda silovali. Obavještajci su izbrojali više od sto hiljada silovanih žena.

TITO: Pa kako se može izbrojati sto hiljada silovanih žena?

RANKOVIĆ: Lako. Kao što se broji sve drugo.

TITO *Zdenki*: Što ti kažeš na to? Jesu li se tebi neke žene zalile?

ZDENKA: Kod mene je bilo mnogo tih žena.

TITO: Pa što mi nisi rekla?

ZDENKA: Rekla sam ti, Tito. Dva ili tri puta.

TITO: I što sam ja na to rekao?

ZDENKA: Gledao si u mapu. I jako su se čule katjuše.

TITO: Jebi ga.

DILAS: Baš me zanima hoće li Rusi silovati i Njemice.

TITO: Hoće.

ZDENKA: To je gnjusno.

TITO: Zdenka, izadi malo, prošeći.

Zdenka izađe.

TITO: Crvena armija čini isto što su činili fašisti. Što bismo mi učinili fašistima?

RANKOVIĆ: Pred zid.

TITO: Pozovite Zdenku.

Zdenka ude s pisacem mašinom.

TITO: ... da se svaki vojnik Crvene armije koji je silovao, ili pomogao kod silovanja, na licu mjesta strijelja!

Zdenka naključa rečenicu na pisacem stroju.

RANKOVIĆ: Sto tisuća vojnika Crvene armije ... da se strelija?

TITO: Pa što da radimo?

Piši ovako: ... da se svak tko je silovao strijelja, ili ...

Svi napeto šute.

...da se najstrože ukori na četnoj konferenciji.

DILAS: Zar oni imaju četne konferencije?

TITO: Budalo. Pa mi smo to od njih skinuli.

ZDENKA: Ja to neću napisati. Kao da sam i sama silovana. Hajde, zamislite samo, kako je to biti silovana. Silovana pa ubijena. Ubijena pa silovana.

RANKOVIĆ: Neka se ti Rusi nose u tri pičke materine i neka siluju po Njemačkoj.

DILAS: Valjda ima neke razlike između žena prijatelja i žena neprijatelja. Pauza. Ja ne znam. Kod nas u Crnoj Gori čast žena brani se puškom, nožem.

TITO: U Crnoj Gori nema Rusa.

DILAS: To je u cijeloj ovoj gunguli jedina sretna okolnost.

ZDENKA *ustoboči se kao furija, rasplete kosu*: O, briga vas za te žene!

RANKOVIĆ: Mi smo naše drugarice emancipovali –

ZDENKA: Što ste –

RANKOVIĆ – emancipovali! I još ćemo ih!

ZDENKA: Obrijte se, okupajte! Smrdite! Vaše brade bodu jače od onoga što imate u gaćama! Idite do davola! Da netko vama svoj nabije u šupak ...

TITO: Ti imaš vrućicu.

ZDENKA: Što ti o tome znaš? Vi gledate samo sebe! Ni jednog trenutka niste se pitali kako je onaj, onaj...

Tito je zaogrće šatorskim krilom.

TITO: Tebe će izliječiti u Moskvi.

ZDENKA: Jesu li tebe izliječili u Moskvi?

DILAS: Zdenka ima pravo.

TITO: Vi ste svi poludjeli. Što vi sad hoćete? Da krenemo na Ruse? Pa to bi bio potop pameti.

Mnogo se u Partije pije. I mnogo se psuje.

Na bijelom konju, II.

Zagreb, svibnja 1945. Grad je tek oslobođen, ili još nije sasvim: puca se tu i tamo.

U brijlačnicu, u srcu Zagreba (Preradovičev trg.), ude, vrlo ležerno, Koča Popović u ornatu visokog partizanskog komandanta. Odloži šmajser na vješalicu i sjedne na stolicu. Brico, više nego uslužan, odmah ga stane sapunati.

KOČA *otkoči revolver*: Poznajesh li onoga dripcu što gleda kroz izlog?

BRICO: Taj nije sasvim svoj. Iššš... tornjaj se!

Mladić ude, cijelo vrijeme zagledan u Koču.

BRICO: Što hoćeš ti?

MLADIĆ: Brijanje.

BRICO: A što se na tebi ima brijati?

MLADIĆ: Onda šišanje.

BRICO: Navrati kasnije. Zar ne vidiš...

MLADIĆ: Vi ste Koča Popović, pjesnik?

BRICO: *prekipjelo. Zgrabi mladića*: Jesi li ti slijep? Vidiš li ti koga imaš pred sobom?

MLADIĆ: Pjesnik i nadrealist, gospodin Popović. *Rvu se.*

BRICO: Kako se usuđuješ vrijeđati...

KOČA: Puštaj ga.

MLADIĆ: Ja sam Vas čitao. I druge. "Tout le monde aime ou croit aimer, tout le monde a peur, tout le monde est plus ou moins sy-phi-li-tique." La Revolution sur-realiste, broj 2. "Le suicide est un moyen de selection".

KOČA: Pa što se niste ubili?

MLADIĆ: Čekao sam.

KOČA: Koga?

MLADIĆ: Vas. Sada kad vas vidim, znam da je gotovo sa smradovima svojine, i da ćete vi osloboditi san i želju.

KOČA: Gdje si dosad bio?

MLADIĆ: U podrumu.

KOČA: Izgledaš uvenulo.

BRICO: Bit će on još rumen, i crven, još i kako.

Energijčnim koracima uđu Broz, Ranković i Dilas.

Ranković prospe desetak fotografija po podu. Tito sjedne u slobodnu stolicu i gleda se u ogledalo.

DILAS: Nedostaje četvrtina glave.

RANKOVIĆ: Rasporeni trbusi...

DILAS: Eto, ostavili su nam svoju dokumentaciju.

RANKOVIĆ *podize jednu fotografiju i prinosi je svjetlu*: Kako je ovo izvedeno?

MLADIĆ: Maljem.

RANKOVIĆ: Kako znaš?

MLADIĆ: To se zna.

TITO: Ništa se ne zna. Sve to treba spaliti. Mrtve skupiti, sahraniti, propisno i dolično. Točno izbrojati. Pa sve zakopati. A ovo spaliti. Gotova priča. Idemo dalje!

RANKOVIĆ: Uхватili smo par tisuća tih bandita u Austriji. Neki su balavci, a neki su ogrezli...

TITO: Djecu pustite.

RANKOVIĆ: Da umlatimo ostale?

TITO: U kolonu, pa kroz spaljena sela. Neka vide što su učinili svojom izdajom.

KOČA: To je siguran linč.

TITO: Bolje je da im sudi narod nego mi. Što ti kažeš, momak?

MLADIĆ *Titu*: Ja ne znam tko ste Vi, ali za me je ovo mjesto hram, jer ovdje sjedi gospodin Koča Popović, veliki pjesnik-nadrealist. Što se mene tiče, možete se udaljiti! L'amour fou! Sloboda želji i snu. Beskrajna sloboda svemu što gmiže, ili pak leti, pod Suncem, sloboda pužu i orlu!

TITO: Tko je pa taj?

KOČA: To je jedan moj.

DILAS: To se vidi.

RANKOVIĆ: Uhapsio si ga?

TITO: Dosta priče!

DILAS: Kad smo kod pjesnika: Hajdmo po Krležu!

TITO: Kasniš, Đido. Već smo ga zaštitili.

RANKOVIĆ: Dokle se došlo s popisom stanova?

TITO: Ti to mene pitaš?

DILAS: Stanova bit će točno onoliko koliko je potrebno. Zar ne, Koča?

RANKOVIĆ: Nema ničega. Ali naći će se svega koliko treba.

Koča uzima šinjal i šmajser, te se, ne obzirujući se na mladića, brzo udalji s ostalima.

III.

17. Kipuća uniforma

Tito razgledava stalak s mnoštvom povijesnih kostima, ali i suvremenih odijela, dovučen iz teatra. Poneke isprobava, gleda se u ogledalu.

TITO Rankoviću: Znači, ne daju mljeko.

GARDIST koji Titu drži ogledalo: Te seljačine treba zatući. TITO: Pa platite im.

RANKOVIĆ: Čime? Ni kune ni srpski dinar ne vrijede ništa.

TITO Rankoviću: Štampaj pare. Kakva je to država bez novca? Marke i pare, štampaj odmah. Što me tako gledaš?

Pa valjda ti je jasno da etiopskoga cara ne mogu dočekati u građanskom odijelu. A kad dođe Staljin?

GARDIST: Zar će doći Staljin?

TITO: Kako je samo fina ova tkanina! I kako je ovo dobro skrojeno! Dedijeru: Što me tako gledaš?

DEDJER: Kako te gledam?

TITO: Gledaš mene, a pitaš sebe: Ta što će mu sve to?

DEDJER: Pa dobro. Što će ti sve to, družo maršale?

TITO: Kad bih šesnaest milijuna Jugoslavena bili intelektualci kao ti onda bi tvoje pitanje bilo na mjestu. Što će mu ta – maskerada – u zemlji u kojoj živi šesnaest milijuna profesora.

GARDIST: A ono – samo seljačine.

TITO: A ti znaš kako narod voli uniformu. I kako je poštuje. Kad se u nekom selu pojavi – uniforma – eto mljeka! Eto brašna!

RANKOVIĆ: Hoćemo li silom?

GARDIST: Kad ne ide milom.

Tito šuti.

RANKOVIĆ: Družo maršale: ide li i zemlja u kolhoz?

TITO: Zemlja ne može nikamo ići. To je ono loše kad je u pitanju zemlja.

RANKOVIĆ: Pa što onda da radimo? Dva člana komisije za mljeko ubijena su u Šumadiji.

GARDIST: Rekao sam: gazi seljačine! Steram kurac u kulaka!

TITO: Mlad si ti još i zelen, a da bi smio misliti naglas. Parola naprotiv glasi: Svi u zadrugu!

Ovo je šik! Da sam se u njemu popeo na Eiffela...

Ranković stručno opipava tkaninu, gleda šavove.

RANKOVIĆ: Tu je malo puklo na šavu.

TITO: Požuri. Ja bih rado putovao.

RANKOVIĆ: Bit će teško, Tito. Ne mogu ja iz nekakve krparije stvoriti odijelo.

TITO: A ja mogu. Ja mogu iz krparije stvoriti državu

Gardisti: Garderoba da ostane tu. Dajte teatru priznaticu. Dajte im naše dinare. Bit će to naši glumci.

Glumcima poručite: Glumite goli i bos, ali sa srcem!

RANKOVIĆ: Kad se ispegla kipućom peglom, bit će taman.

18. Staljin i strah

Proljeće, 1946: Večera u Staljinovoj dači.

Atmosfera je kao u bolnici, potpuno je sterilna.

STALJIN: Gledaj samo, Vjačislave Mihajloviču: Kako su to lijepi snažni ljudi. Valter, sjedaj do mene! Pa što se lije-poga vidjeli u Moskvi?

VALTER: Bili smo u Baljšoju... Labude jezero.

STALJIN: A dobre su, jesu? Kao stroj. Ti voliš balet?

VALTER: Ja se razumijem u mašine.

Radio sam u mlinu.

STALJIN: Svojim rukama?

VALTER: A da čime se radi u mlinu?

STALJIN: Nemam pojma čime se radi u mlinu.

VALTER: Ja volim raditi rukama.

STALJIN: A ja ne volim.

VALTER: Znam i s konjima, znam i s autima.

STALJIN: Ja se ne razumijem ni u što.

Rusi za stolom protestiraju.

STALJIN: Ja ništa ne znam.

Rusi se skanjuju.

RANKOVIĆ: Tovariš Staljin pokazuje svoju veličinu baš time što se zna šaliti na svoj račun.

STALJIN: Vi ne vjerujete velikom Staljinu?

KOČA: Mi mislimo da se on šali.

STALJIN: On? *Staljin se osvrne:* Gdje je taj on? Ja sam on? MOLOTOV *napokon izade iz šoka:* Vi ste on, tovariš Staljin.

STALJIN: Molim da me se s vremena na vrijeme podsjeti na tu činjenicu. Fiziološki zakoni čine svoje. Ja ću uskoro umrijeti. Godina dvije i ja ću biti mumija. Bit ću voštana lutka. Ta mi je pomisao odvratna. A gledajte ove ljude, krepke, snažne. Dugovječne.

MOLOTOV: Vi ste još uvijek u snazi, tovariš Staljin.

STALJIN: Ja zaboravljam. Ja se gubim... Vi imate jako dobar boksit.

Prisutnima se učini da nisu dobro čuli.

Jako dobar. Ali kakve to veze ima s eukaliptusom?

RANKOVIĆ & KOČA: Ne vidimo vezu boksita i eukaliptusa?

STALJIN: Vjačeslave Mihajloviču: Vidiš li ti vezu između boksita i eukaliptusa?

MOLOTOV: Morao bih razmisliti.

STALJIN: I što se sad ti Berija gnijezdiš kao da si na igli. Ni ti ne vidiš vezu između boksita i eukaliptusa?

BERIJA: Ta veza je tajna. Interesi Sovjetskog Saveza nalažu da se ne pronikne ta veza.

STALJIN: Ali naravno, NKVD zna koja je to veza.

BERIJA: Naravno da zna.

STALJIN: Valter, NKVD mi tvrdi da od tebe nema bistrije-ga među vođama bratskih partija.

VALTER: To mišljenje svakako je pretjerano.

STALJIN: Kako je skroman! Kak ja ljublju toga čelovjeka! *Pojubi ga. Naglo ustane, uzme čašu s percovkom:* Za najpametniju, a i – najtvrdu glavu među vođama svjetskog proletarijata, Josipa Broza Tita!

VALTER *ustane:* Za velikog Staljina!

Svi ustaju i piju. Tito žurno nestaje da bi povratio. Rusi se značajno smijulje

STALJIN: U piću je slab! Al' je pametan!

Tito se vrati.

STALJIN: Pa kad si tako pametan, ti sigurno znaš što povezuje drvo eukaliptus i boksit?

VALTER: Ništa ne povezuje eukaliptus i boksit, već ako nije kakva križaljka.

KOČA: Boksit i eukaliptus povezuje isto ono što povezuje lososa i Mihajlovič Dražu, Paveliča Antu i paprenjake: najčistiji nadrealizam kako ga je prakticirao naš pro-rok Nostradamus.

Snebanje puno straha na strani Rusa

KOČA: Pa rekao sam ti: Staljin je najčistiji nadrealist. On je pjesnik.

STALJIN: Pa slušaj, ti Valter, nećeš me valjda i ti razočarati? Eto, svi me ostavljaju na cjedilu. Ti nemaš pojma s kim ja moram raditi.

VALTER: Imam.

Ulazi babuška u bijeloj pregači, unese neke zdjele. Svi doprate njezin ulazak i izlazak u potpunju tišini, kao da se sve za stolom zamrzlo.

STALJIN: Eto, ona bi razumjela. Jelizaveta! Vratite se načas.

Babuška se vrati i učini knips.

STALJIN: Eto. Knips učiniti zna. Nije još francuska sobarica, nema u nje elegancije, ali uči. Bistra djevuška. Jelizaveta Ivanovna, koja je veza između boksita i eukaliptusa?

Babuška udari u plač.

STALJIN: Ja sam ostavljen od svih. Ja sam okružen idiotima, budalama, ubojicama, da, i ubojicama. Još nije dan Staljin na svijetu nije bio tako osamljen!

Staljin stavi ploču: Labude jezero. Njegovi, uglavnom klečeći, svrstaju se, gotovo animalno, oko njega.

STALJIN: Boksit je ruda. To se kopa. Dakle, kopajet, kopajet, kopajet... i onda imaš brdo. Cijelo brdo. Vidiš, tu je brdo, tu je, preko sedam mora, Sovjetski Savez. Pona-vljam: brdo boksita – Sovjetska Unija. Kako dobaciti to brdo preko sedam mora? Naravno: brodovima. Tu se hoće mnogo brodova. Od čega sagraditi mnogo brodova? Moraš imati mnogo drveta. A koje je drvo najbolje za brodove? Najbolje za brodove jest drvo eukaliptus! Ja sam ga dao zasadi na Krimu. Ti ga, Valter, zasadi kod sebe! I gotova priča!

Glavni motiv Labuđeg jezera tutta la forza: Staljin zapleše, a onda stane podizati Tita u taktu velike glazbe.

Kasnije: svi leže u hrpi pod stolom, mrtvi pijani. Jedino Staljin sjedi na svom mjestu, ispred njega je čašica percovke.

STALJIN: Ti si se tukao na Karpatima. Pucao si na Ruse, Austrijanec. Pucao si na cara. I mi smo pucali na cara. Ali nemoj ovdje o tome govoriti: da si ti pucao na cara. Nemoj govoriti Rusima da si pucao na Ruse.

Dat ćeš mi boksit? Ja sam tebi dao tenkove. I dat ću opet. Dobro je imati tenkove.

Tebe nešto muči. Ti nešto hoćeš pitati. Pitaj! Ne oklijevaj!

Tito ne upita, već se dalje šeće, razmišlja.

STALJIN: Morao sam potpisati! Ako je to ono što hoćeš pitati. Da ja nisam potpisao pakt Ribbentropu, danas bi ovdje sjedio Adolf Hitler. No mi smo došli k njemu. Pucao si je u glavu, onda se dao politički benzinom i zapaliti. Mi više ništa nismo zatekli: možda ova kost?

Izvuče iz ladice dio lubanje i prinese je svjetlu.

STALJIN: Nije on bio glup. Nije htio da pljuju po njegovu lešu. Ja ne želim biti mumija. Ne želim da mi izvade crijeva. Da mi izvade mozak, i glavu napune prešanom *Historijom SKP(b)*. Ja se pred onom mumijom u Krem-lju uvijek osjećam neugodno: žuta, voštana lutka. Mi od nje učimo. No čemu nas može naučiti voštana lutka?

Tito pada par-terre, Staljin je sasvim svjež. Odjednom se okomi na Dilasa.

STALJIN: Tvoj Tito slab je pilac! A što ti, tovarš Djilaš šutiš cijelo večer? Što ti imaš protiv Crvene armije?

DILAS: Ja ništa nemam protiv bratske ...

STALJIN: Ti kažeš da Crvena armija siluje i pali...

Jesmo li uzeli vaš boksit? Jesmo li uzeli vaše žito? Nismo. Ništa vam nismo uzeli. Uzeli smo nešto pičke. *Prijeti prstom:* To ga barem ima. Nije sapun da se troši. Sve su to mladi ljudi...

Kaži ti meni: Makedonci. To su dakako Bugari? Što s Makedonijom?

DILAS: Ne znam što s Makedonijom ali znam da Makedonci nisu Bugari.

STALJIN: Kako nisu? Bit će što trebaju biti.

DILAS: Makedonci su Makedonci.

STALJIN: Ja naprimjer, ja sam Gruzijac.

DILAS: Kao što ste vi, družte Staljin, Gruzijac tako su Makedonci...

STALJIN: Ali sad kad treba, ja sam Rus. To je tako lako.

A ti si – Srb?

DILAS: Ja sam Crnogorac.

STALJIN: Ali sad si Srb, eto. *Zgrabi Dilasovu ruku:* Dva prsta jedne ruke: Jugoslavija – Bugarska. Tito – Dimitrov. A ovo tu, to je moj kažiprst, cijela ruka, to smo mi. *Stisne Dilasovu ruku u šaku.*

Staljin promijeni ploču na fonografu. Sad se čuje red psecceg laveža, red operne arije – neki sopran.

STALJIN: Zar nije vraški dobro smišljeno? On najviše i ono najniže, a pjesma je jedna!

Podanici se polako bude, počnu lajati i režati. Čini se da reže na Jugoslavene.

19. Bog

Teleprinter bljuje ogroman konvolut ruski ispisanih stranica.

Tita briju. Dedijer sa strane.

DEDIJER: Ja sam ipak mislio da neće. Sve do ovoga trenutka, ja sam vjerovao u pravednog i svemogućeg Boga koji sjedi u Kremlju i upravlja svijetom prema gvozdenim zakonima Historije. On sada i dalje sjedi na svom tronu, ali poručuje: Vas nema!

To je ipak tako nepravedno. Mi smo sve radili više na Njegovu, nego na svoju. Mi smo bili čisti u vjeri. Tko je sad u krivu? Može li Bog biti u krivu? Ako smo vjerovali u Njegovu nepogrešivost, kako onda to da sad osjećamo nepravdu? Recite nešto!

A da ipak odeš u Moskvu? Da nas opravdaš?

To bi možda bila ludost. Ne idi u Moskvu, Tito.

TITO: Ja sam u Staljinovim očima vidio strah. On se boji smrti. Zato ubija druge. On misli da time odgoda vlastitu smrt. Staljin se panično boji svog nestanka, a ne želi biti mumija.

Dedijer pride teleprinteru: čita.

TITO: Proučio sam jučer taj novi izum: teleprinter. Jako fina stvar. Kad se pokvari, ja ću biti jedini koji će ga znati popraviti. Nešto kao mlin: melje i melje, u sitno, sitnije... kljuca... pa melje...

DEDIJER: Kao da pišu po našoj koži.

TITO: Mi ćemo skupo prodati svoju kožu. Ne bojte se. Laku noć.

DEDIJER: Da se ne bojimo?

TITO: Neće se usuditi.

DEDIJER: Jesi li u to siguran?

TITO: Nisam.

20. Furija nestajanja 1949.

Društvo je kod Tita. Odijela tamna, kao da su došli s pogreba. Tito ima puhalicu kojom povremeno produžuje svoj nos, sjedi u sredini, mrk, šuti. Netko povremeno baci konfete, netko drugi pokrene gramofon, muškarci se uhvate s muškarcima i kao da će zaplesati, ali atmosfera je kisela. Tito šuti i puše u puhalicu.

TITO: Ja mislim da je sad vrijeme da nam Đido pokaže iznenađenje koje je za nas spremio.

Đilas pljesne rukama i u sobu uleti grupa balerina te oko drugova krene jedan mali bjeli balet kao divertissement...

No drugovi su vrlo ukočeni.

Ulazi mađioničar, vadi Titu rubac iz džepa. Crvena zastava.

TITO: Hajd' k vragu! Pa to je moj rubac! Đavo te odnio!

Kaži, kako ti je to uspjelo? Znaš li ti što imaš u ruci?

DILAS *ozbiljno:* To je zastava Prve proleterske!

MADIONIČAR: To je za magiju nevažno!

RANKOVIĆ: Nema tu nikakve magije. Ova točka je dogovorena sa Službom.

Svi aplaudiraju, osim Dilasa.

TITO: Drug sedam se opet izdava?

MADIONIČAR: Vi biste rado nestali?

DILAS: Ja bih rado bio zrak. Najbolji nisu s nama.

Gdje su oni sada?

TITO: Kad te jednom nema, onda te nema. Tamo, s one strane, nema ničega. Nema čak ni strana.

RANKOVIĆ: Tako je, Maršale. Sve smo ih očistili.

KARDELJ: Mi smo ih preodgajili.

Mađioničar obmota Dilasa crvenom zastavom, pljesne rukama, razmota zastavu: Dilas je nestao.

Svi se kikoću, aplaudiraju.

TITO: Marko, ti znaš kako ljudi nestaju! Gdje je sada Đido? *Ranković širi ruke.*

MADIONIČAR: Moja magija je bezazlena.

TITO: Lijepo sam im rekao: Opera i vesterni! Tu nitko neće nestati. Gdje je sada Dilas?

MADIONIČAR: Imam nešto bolje za Vas. *Pljesne rukama. Unesu golemu tortu od marcipana. Torta se otvori te se u njoj uspravi golotočki logoraš. Gledajte, drugovi! Jučer se činilo, ostavit će kosti u onom kamenu. A sad živi u marcipanu!*

RANKOVIĆ *se smijulji:* Je li on pravi?

MADIONIČAR: U mene nema prevare. Moji su trikovi čisti.

U žamoru koji slijedi nitko prisutnih ne čuje što logoraš ima reći.

LOGORAŠ: Dragi drugovi iz Centralnog komiteta: Prenosim vam pozdrave iz ustanove za prevaspitanje nas, inornbiroovaca i sličnog ljudskog smeća. Sedamstotina tisuća kubika kamena propisno je premješteno na zadano mjesto, i potom vraćeno, gdje je uvijek bilo.

Mme Tussaud zapjeva:

Pjesma o preodgajanju

Kamen po kamen, slijeva na desno,

Gore pa dolje, potom u krug,

Dignuta čela uz druga je drug,

Zrno do zrna pogača?

Kamen po kamen palača?

Te riječi više ne vrijede.

Mi što sad smo među braćom,,

Što bismo s palačom?

Što bismo s pogačom?

JOVANKA: Ovo nije iz kuhinje Maršalata. *Pride kušati.*

Malo je preslatko, al' što ja to mogu. A ne bih smjela!

Svi odahnu i bace se na tortu, daju i logorašu.

TITO traži mađioničara: Hej, lupežu, vrati mi zastavu!

U jednom trenutku krene odbrojavanje: Gavarit Moskva! Čuje se kremaljski sat... sedam, šest, pet, četiri, tri, dva, jedan. Mnoštvo ražala. Tito ustane s čašom u ruci. Ponovno uleti Labuđe jezero.

TITO: Od srca vam želim svima, dragi drugovi i drugarice balerine, sretnu novu tisućdevetstočetdesetidevetu godinu. I još vam želim da iduću dočekamo na istom ovom mjestu: ja tu gdje evo stojim, drugarica labud tamo, Đido i Marko tu, a Hazjajin, da kažemo Gazda, da se brine za svoje koke i svoj hambar, tamo...

Svi zaplješču Čajkovski ponovno krene punom snagom

21. Potapanje brodova

Tito i posada na palubi "Galeba": Tito sjedi mrk, ima žut pojas za spasavanje, kao i većina ostalih. Dilas i Kardelj igraju se "potapanja brodova", Ranković je kibic.

TITO: Zašto plovimo cik-cak?

KARDELJ: ČA!

KAPETAN: Radi sigurnosti, družte maršale.

TITO: To će nam pojediti jako mnogo vremena.

DILAS: U more. Ništa.

KARDELJ: Varaš!

TITO: Marko, što je ovo?

RANKOVIĆ: Rusi su svuda oko nas. Naš čovek u Odesi kaže da su Rusi jučer poslali na Otrant svoje dve najbolje podmornice. I da bismo lako mogli odleteti u vazduh.

KARDELJ: Idem sad po rubu. H8.

DILAS: Nema ništa.

Dolazi mornar i predaje neku cedulju.

Kapetan odjuri u svoju kabinu.

Uzbuna. Mornari se ustrče, dijele se novi pojasevi.

TITO *Kapetanu koji se vratio s pojansom:* Šta je bilo?

KAPETAN: Podmornica. Lijevo od krme.

DILAS: I8?

KARDELJ: Pogodi me! Tonem! Ja tonem!

TITO: Da smo plovili po kursu, sad bismo bili izmakli. Već bismo bili kod Španije.

KARDELJ: A3?

DILAS: More!

KARDELJ: Varaš, Đido. Kako to da ja nisam još ništa pogodio?

Marko, je li on uopće nacrtao ikakve brodove?

Ranković pokušava vidjet, i ali Dilas zaklanja papir.

Kapetan donosi slušalice koje krče: onda se začuje jasan razgovor na ruskom. Svi napeto slušaju. Razgovor je o boršću i ženama, ima i psovanja, onda se začuje pjesma Vesela ribjata iz filma Pastir Kostja... Neki na palubi stanu pjevušiti s Rusima.

TITO: Razgovaraju s nekim brodom.

Onda u smijeh ruskih podmorničara provale riječi: Tovarišč Dzito TITO: Eto, Dido, znaju da si na palubi.

RUSI: Tovarišč Dzito, da, tak, on je na onom brodu... Mi pozdravljem tovarišča Dzita! Čuje se kako Rusi, malo supljano, intoniraju Internacionalu.

Na horizontu se pojavi sovjetski razarač.

KAPETAN: Razarač crnomorske flote, klasa Odessa. Uglavnom topovi od 90 mm.

TITO: Domet?

KAPETAN: Dovoljan.

Kapetan daje uzbunu.

Dilas podere papirić s igrom "potapanja brodova".

Razarač daje svjetlosne signale.

TITO: Što kaže?

KAPETAN: Pozdravlja druga maršala Josipa Broza Tita u ime crnomorske flote i bratske Crvene armije.

TITO: Sve je to rekao tim svojim namigivanjem?

KAPETAN: Ja sam malo iskatio.

TITO: Kaži im: Vrhovni zapovjednik Jugoslavenske narodne armije Josip Broz Tito pozdravlja crnomorsku flotu i bratsku Crvenu armiju.

RANKOVIĆ: I velikog vođu svjetskog proletarijata...

TITO: Ne seri. Ni oni ga nisu spomenuli. Šalji poruku!

"Galeb" daje svjetlosne signale. Sovjetski brod šalje novu poruku.

KAPETAN: Vrhovni prezidij Sovjetskovo saveza pozdravlja jet...

DIDO: Sad će biti gusto.

Ranković i Kardelj poderu svoje papiriće s igrom.

Svi s navučenim žutim pojasevima. Odjednom opet provale ulomci razgovora veselih ruskih mornara: govore o tome što ih čeka u luci, uglavnom o jebanju i ždranju.

Iznenada se začuju detonacije.

KAPETAN: Svi k čamcima! Odrriješi čamce!

Sovjetski brod opet signalizira.

KAPETAN: Počasna paljba!

RANKOVIĆ: Mater im jebem.

KAPETAN: Žele "Galebu" sretan put u njegovoj misiji mira.

TITO: Hvala. Ako je i od Staljina, previše je.

KAPETAN: Sad smo na kursu za Gibraltar.

TITO: Dajte mi moju papigu.

Ađutant donese papigu umotanu u ručnik. Izvadi stetoskop.

TITO: Ako uistinu ima upalu pluća, sve ću vas najuriti.

Suši je fenom, ljubi.

TITO: Samo da mi ne umreš. Jer što ću ja onda? Kidrič umire, Bevc jedino zna računati, Marko sve odmah pohapsi, Dilas padne u vostorg gdje se izgubi glava, to je vrlo nezdravo. Hebrang je izdao, Dedijer je još dijetu, Koča će sve prevesti na francuski, a ja slabo razumijem francuski, i priča je gotova.

PAPIGA: Tito-Staljin, Tito-Staljin.

TITO: Nemoj da te čuje Marko!

PAPIGA: Tito-Partija, omladina-akcija.

TITO: Tako valja.

PAPIGA: Služim narodu!

Na pramcu "Galeba" pojavi se Mme Tussaud, kao papiga kričavih boja, s velikim kljunom, zapjeva:

**Najbolji su pali, ostali su mali,
S čim imam s tim ja sada klimam
Dalje svoje snivam.**

**Tito-Partija, omladina-akcija
Tito-Partija...**

KAPETAN: Winston Churchill daje pozdraviti "Galeb" i maršala Tita u njegovoj misiji mira. Najavljuje eskadru kraljevske mornarice koja će nas dočekati čim prođemo Gibraltar.

Horizont, polako ali moćno, stane zaklanjati golem ratni brod Royal Navy-ja.

TITO govori strasno gestikulirajući, to brže što je brod na horizontu veću, ali ga se sve teže razabire: Za pet godina mi ćemo dostići i prestiži Zapad... mi ćemo sagraditi veći brod i taj će brod...k'o kovčeg onog starca Noje ... svi naši narodi ... narodnosti...

22. Plavi vlak

Godina je 1953: Plavi vlak ide u Ljubljanu. Lijes na kojemu piše: Boris Kidrič u vagonu. U dubini još nekoliko lije-sova koji su ispisani nerazabierivim znakovima nepostojećeg pisma. Vlak se kotrlja i tresu, pa Tito u jednom trenutku obujmi lijes da ne sklizne u stranu. Ranković i Kardelj sjede svaki sa svoje strane lijesa.

DILAS: Nije Kidrič prvi. Lola Ribaer je prvi.

TITO: To je nešto sasvim drugo. On je pao. S tim se računala.

DILAS: Pravi revolucionar ne računa s takvom podvalom. Smrt je jedna podvala. Pastu u borbi, to je druga stvar. Stari, imaš pravo.

Vlak stane. Ranković otvori prozor. Poklici razdraganog mnoštva. Tito sveudilj drži lijes. Vlak krene.

KARDELJ: Dobar posao!

RANKOVIĆ: Tu se varaš, Bevc. Spontano, stoposto.

KARDELJ: Cijela zemlja zna da će vlak stati u Brodu.

RANKOVIĆ: U Zagrebu se neće stati. Mi kasnimo.

TITO: Baš sam se htio prošetati Zrinjcem.

RANKOVIĆ: Organizirat ćemo. Za 1. maj. Tad je Zrinjevac najljepši.

TITO: Otkud ti znaš kad je Zrinjevac najljepši?

DILAS: Ja sam jednom šetao. Još za rata. I bio sam u kinu!

RANKOVIĆ: Lijep grad.

DILAS: Jeste li ikada bili u – Cetinju?

Vlak se kotrlja.

TITO: Dosta je toga balježganja! Sahranimo ga i na posao! Žito! Sedam hiljada vagona žita nam treba!

RANKOVIĆ: To je 1500 novih hapšenja.

Vlak dođe na dionicu pruže koja je u osobito lošem stanju. Svi pridržavaju Kidričev lijes, koja onda i njih baca s jedne na drugu stranu.

RANKOVIĆ: Vezati bi trebalo...

DILAS: Moraš jače stisnuti...

RANKOVIĆ: Samo čvrsto, samo čvrsto...

KARDELJ: Kad mi pocrkamo, nestat će i Jugoslavije!

DILAS: Jugoslavija je vječna, kao i revolucija.

KARDELJ: Ali mi nismo!

TITO: Dosta diskusije. Izvadi špil karata: Hajde, da malo prekratimo ovu vječnost.

Kartaju na Kidričevu lijesu.

23. Proleterski rokoko

Jovanka Budisavljević više sjedi no što stoji u željeznim obručima široke suknje; nekoliko je žena češlja, pudra, manikira.

Ispred šeće Madame Tussaud (trenutno u ulozj gdje Jelinek koja je svojodobno podučavala partijske matrone bon-tonu, te im je bila univerzalnom modisticom) i lista bilježnice.

Mme TUSSAUD: Hoćete li i dalje kušati jela prije Tita. Ima u Vama neke urodene elegancije... no krupnije ste građe, morat ćete paziti što jedete.

JOVANKA: Ja sam ga vidjela golog, znam da hrće u snu, znam da obljuje prste. Za nj nijedna žrtva nije prevelika.

Pauza. Htjela bih djecu. Izmolit ću. Prevarit ću.

Mme TUSSAUD: Hoćete li i dalje nositi uniformu?

JOVANKA: Kod nas muž nosi hlače.

Mme TUSSAUD: Šteta. Ona Vam bolje stoji nego suknja i haljina.

JOVANKA: Nekako sam sapeta.

Mme TUSSAUD: Pokušajte nogom lakše stati. Mekše. Pokušajte s manjim koracima. Kao japanska gejša, dođuše malo krupnija.

Kiti je: Nakit je ženin najbolji prijatelj.

Jeste li već svladali make-up?

JOVANKA: Traži jako mnogo vremena. I to pranje lica, uvečer kad sam umorna... Ne volim mumije. Vidjela sam ih u muzeju, u Engleskoj, to je nešto grozno. I sam Tito mi je jednom rekao: obavezno pod kamen! Mumija od Tita, nikada i nipošto.

Ude Tito u kućnoj haljini, s čašom i cigarom. I odmah prekrije telefon jastukom.

JOVANKA: Htjela bih s tobom imati djecu.

Jovanka izade iz rokoko-suknje i vidi se da je u bijeloj uniformi.

TITO: Tko ovdje nosi hlače?

JOVANKA: Ako si otac tolikim narodima, zašto ne bi mogao biti otac vlastitom djetetu?

TITO: Vlastitom djetetu kojeg bi ti rodila ja mogu biti samo djed.

JOVANKA: Pa budi onda djed, samo neka je tvoje. I moje. TITO: Da budem djed? Djed? To je bila šifra za Kominternu. Nije dobro za nas revolucionare da pravimo djecu.

JOVANKA: Ipak, i mi revolucionari smo ljudi.

TITO: Jer kad ih napravimo, ona nisu sretna.

JOVANKA: Ja znam mnogo drugova i drugarica koji imaju djecu i ona su sretna. Uglavnom.

TITO: Kardeljev sin se ubio. Dedijerov sin se ubio. Moj se u Moskvi prohuligano. To je kao da se i on ubio.

JOVANKA: Staljinova žena se ubila. Ja se neću nikad.

TITO: Ako dođe Staljin, otjerat će te u Sibir.

JOVANKA: Kao onu tvoju...

TITO: On sve moje žene tjera u Sibir. Šalim se. Ako smo kod umiranja, tko umre u postelji, može se smatrati sretnim.

JOVANKA: Možda ćeš ti umrijeti u postelji. Sam kao palac!

24. Što je pod snijegom?

Tito i Dedijer u parku Belog Dvora, nakon jednog prijevoda; noć. Tito ima buket cvijeća, baci buket u snijeg.

TITO: To je bila njena želja: da je dam zakopati u vrt. Baš tu.

DEDIJER: U vrt jednog dvora! Volio si je?

TITO: Đavo će ga znati. Bila mi je potrebna.

DEDIJER: Jesi li volio onu Ruskinju?

TITO: O njoj me nemoj pitati.

DEDIJER: Hladno je u grobu, ovako pod snijegom.

TITO: Da si rođen na selu kao ja, znao bi ono što zna svako dijete: snijeg čuva novi rast od smrzavanja, čuva novo sjeme.

DEDIJER: Mrtva žena nije nikakvo sjeme.

TITO: Toliki su pali. I njihovi, i oni su krepali. Naša je zemlja dobro nagnojena. Snijeg je dobar, ovaj snijeg je dobar.

DEDIJER: Ona nije bila dobra. Nitko je nije volio.

TITO: Meni je bila dobra. Što znači voljeti? Svakome na leđa lijepe se bar pet pari očiju! Čak i na maršalski šinjel! Ja bih o tome imao što reći... Kako dolazite s pričama jedni o drugima. Vi ste svi ko psi i mačke.

Njih dvojica otkopčaju šliceve i mokre u vrtu.

DEDIJER: Da se u toj njegovoj stvari nije otišlo – predaleko?

TITO: Eto: ti rijetko kad ogovaraš. A sada – zagovaraš. Izgubljenu stvar. Za desetinu onoga što je taj napisao, Višinski bi urlao: Strijelaj te pobješnjelog psa!

DEDIJER: Teško mi je o Đidi misliti da je pas. Ti nisi Staljin.

TITO: Pazi sada što ću ti reći: u nekim stvarima Đilas ima pravo. Samo, kad bi bilo po njegovu, nas u tome ne bi bilo! Mi bismo bili ništa: stali bismo, da se svi skupimo, u – JEDAN NAPRSTAK! I taj bi maleni naprstak odnijela strašna poplava neizvjesnosti i potpuna anarhija.

DEDIJER: On je pošten čovjek.

TITO: On je zanimet čovjek. A sad se hoće hladnih glava.

DEDIJER: Pa što će ti onda njegova, tako vruća?

TITO: Neka mu je glava. Ali ništa više od toga.

DEDIJER: Pa kako možeš toliko smo prošli...

Rasplače se.

TITO *daje mu rupčić*: Ništa se Đilasu neće dogoditi. Ako je njegovo pokajanje iskreno, pustit ćemo ga. Ali ja mislim da ono nije iskreno. I kad bi samo mogao, on bi nas, u ovoj noći novogodišnjoj, posmicao kao kula-ke! Idi i pazi da se ne ubije.

DEDIJER: Pa zar mu to ne bi bilo najbolje?

TITO: Što bi tek Amerika s tim učinila. A i Rusi ne bi baš plakali. Kao ti, što plačeš. Kao kakva frajlica! Idi, sutra, Đilasu!

25. Divlji Istok

*Velik sat kazaljka kojega klizi prema podnevu.*³

Tito, ustobočen, opasan dvama coltovima.

Na drvenoj verandi Jovanka, u jakni a la Davy Crocket, pod kapom s dabrovim repom. Na podu je još velika pohabana bunda. sivomaslinasta.

Šum parnjače koja se približava.

TITO: All want me to go? 'cause he's coming at high noon sharp?

Joseph Visarion Steel, the Killer from the steppe? Alias Čelična Pucaljka?

Not for the all tea of China would I miss this opportunity!

Prska se kolorjskom vodom.

JOVANKA: Violets?

TITO: The Barber! So, you still want me to go? Where are you, all of you? Wyatt Bevc? Marcus- called Marcus-Hundred-Eyes, and merciless cowboy? Where is Coucha? Sleeping and dreaming... Moshia is chasing clouds again? And Jidoo, from the Black Mountains? So, congregation keeps quiet? The whole town does nothing.

The whole world doesn't give a dam. Not the pipe of tobacco. Am I alone?

Vlad Dedyer? Good gunmann, one day! Now, you are still just a boy; go to your mother's skirt... Djeca! Uvijek isto! Za mnom idu djeca, kao da sam ja neki ludi kralj ili lovac štakora iz bajke!

I shall make this place good place for living, good place for kids to play and live freely! Or, I shall perish! You still want me to go?

I žene. Jednom ću podići spomenik ženama.

Jovanki: You are staying with me?

Škripa lokomotive u zaustavljanju.

Stane prilaziti Joseph Steel, najprvo kao duga sjena. I on je opasan dvama coltovima.

Gledaju se.

STEEL: Doc Holiday! Doc Walter Holiday! Dosta je plandovanja!

Now, I am going to teach you better, Marshall! You are a marshall, aren't you?

TITO: I am marshall of this town! And there is not enough place for both of us.

STEEL: Don't you know that nobody, ever, has talked to me like you do?

TITO: I know!

STEEL: I am very surprised that you have dared to stay...

TITO: Me too.

STEEL: Well, Marshall?

Ruke su im iznad futrola.

JOVANKA zapjeva iz sveg grla:

*In the cavern, in the Canyon
Excavating for the mine
Lived a miner, forty-niner,
And his daughter Clementine...*

STEEL: Who, for God's Sake, is she?

TITO: Just a girl from the village nearby.

JOVANKA:

Oh, my darling, oh may darling

Oh, my darling Clementine

You are lost and gone for ever,

Dreadful sorry Clementine...

STEEL: I'm sorry, Miss Clementine. It looks as we have some business to do here...

JOVANKA: Hey, Mister Joseph Steel: Look!

Jovanka razgoliti grudi.

Steel se okrene prema njoj, Tito povuče i izrešeta ga.

Joseph Steel krvari iz četiri rupice, ali se drži uspravan. Krene prema Titu koji uzmiče.

Jovanka side s verande.

Staljin prebaci bundu preko nje i stane je šutati nogom.

Zapušu svi vjetrovi Sibira, i ona se izgubi u mećavi.

26. Mi prijehalji!

Aerodrom Surčin kod Beograda: na pisti je avion sa sovjetskim oznakama (dug je pola metra). Tito i pratnja čekaju.

Orkestar zasnira prve taktove sovjetske himne.

Netko iz pratnje zakotrlja crven sag prema avionu.

Orkestar opet zasnira. Nitko ne izlazi.

TITO: Udiri sad našu!

Orkestar zasnira "Hej, Slaveni!" Nitko ne izlazi.

TITO: Je li Hruščov uopće u avionu?

RANKOVIĆ: Jest, ako ga nisu izbacili nad Karpatima.

PRATNJA: Jedanaest i pet.

TITO: Kad su se spustili?

PRATNJA: Deset i pet.

TITO: Možda spavaju? Za njih je dva sata manje. Ti Rusi vole jako piti. Možda su sinoć lokalni. S Rusima je teško piti.

Večeras kod mene samo najbolji pilci. Pred njima se ne smijemo obrukati.

Osluškuj: Hruščov je unutra. Siplje! Rekao sam: naređali se i sad misle da su sletjeli u Bukurešt, pa da se mogu bahatiti po svojoj volji! Sviraj, ali samo tako: ruski! *Uzme krilu mjeriti bilo.*

KARDELJ: Jedva čekam da im objasnim kako se mi – konceptijski – razmimoilazimo. *Ima teškoća izgovoriti zadnju riječ.*

PRATNJA: Kabina je javila da čekaju svoje osiguranje.

TITO: Pizde. Ne vjeruju našem osiguranju.

A naše je osiguranje stopostotna kopija njihovog.

PRATNJA: Pa možda baš zato ne vjeruju.

TITO: Je li tako, Leko? Gdje je Ranković?

RANKOVIĆ: Tu sam, družie maršale, gdje bih bio.

TITO: Je li tako da smo mi skinuli njihovo osiguranje do u svaki detalj?

RANKOVIĆ: U osnovi, da. Mi smo neke stvari malo usavršili.

TITO: Jesu li to naši ili njihovi?

Možda ne bi bilo naodmet da ti naše malo drugačije skrojíš?

RANKOVIĆ: Lako je krojiti. Ali čemu?

TITO: Da ih u mraku ne pobrkamo.

RANKOVIĆ: Ja mislim da nije dobro mijenjati tim koji pobjeđuje.

TITO: To mi je rekla i Liz Taylor: Ništa tako ne pobjeđuje kao pobjeda.

Udari sad kazačok! Možda ih to razbudi.

Orkestar zasnira kazačok.

TITO: Ovo su bili naši znaci dobre volje. U svemu ostalom, bit ćemo nepopustljivi, kao i uvijek. Sad je te komedije dosta.

NKVD-eovci se približe Titovoj tribini: Garda repetira oružje. NKVD-eovci provjere svoje revolvere.

TITO: Ništa nije teško među prijateljima. Hajde, Bevc, ti znaš tko su Rusi.

Izađe Kardelj i nad avionom, na violini, intonira kazačok..

NKVD-eovci se upute prema avionu; jedan čučne i otvori vratašca.

Hodom svećanim izađe Nikita Hruščov, kao makovo zrno.

MAKOVO ZRNO: Zdravstvuj, tovariš Djito – zdravstvuj, Guliver
Mira i svjetskog proletarijata!
Tito i pratnja odmahuju.

27. Antikrist

Milovan Đilas u samici. Noć. Uz komadić svijeeće, on polira kibli. Pred njim ih stoji desetak.

DILAS čisti, polira, stenj.: Donesite mi sve kible i sva svoja govna. Ja ih tako ispoliram da možete iz njih jesti. *Gleda što je učinio prinoseći kibli svijeeći.* Ovo je kibla čovjeka koji je nasmrtno pretukao svoju kćer jer se prokurvala... *Omiriše:* Taj ždere samo luk. Ovo je tron partijskog sekretara koji je vilama izbio svojega brata. Nije se radilo o partiji već o međi. Ta je kibla jednog cigarina – pravog crnog cigare čergara... *Omiriše:* Rakija. I paprika ljuta. Eto, uz malo vježbe postao sam pas.

Maže se govnama iz jedne kible.

Ja sam Milovan Đilas! Ja sam Milovan Đilas!
Nećete me slomiti!
Komunizam je dobar!
Ja sam komunist!
Ja sam dobar!
Govna su dobra!
Ja sam govno!
Pustite me, pustite me, braćo, drugovi... ja sam kao vi.

U mlazu svjetla, niz ljestve iz otvora na stropu stane se polako spuštati grof Monte Christo.

DILAS *klekne:* Haluciniram, ja haluciniram! Dobili ste me, stoko ljudska, marvo prokleta, dobili ste me... Tko si ti?

GROF MONTE CHRISTO: Ja sam grof Monte Christo, a ti si Antikrist!

"Grof" zbaci historijski kostim i pred Đilasom se uspravi maršal u punom ornatu.

DILAS: A što ti, Monte Christo, hoćeš? Zašto si došao?
TITO: Došao sam jer si nas zvao: braćo, drugovi... ja sam kao vi....

DILAS: Ja za milost nisam molio.
TITO: Kad već nisi molio, neću ti je ni dati.
DILAS: Sanjam da sam za ženom. U najčudnijim pozama. Što ti sanjaš?

TITO: Ja skoro nikada ništa ne sanjam.
Ali, jučer: sanjao sam. Naši. A ja tražim onu zastavu! Hoću im dati tu zastavu, a ne mogu je naći.

DILAS: To je ona zastava koju ste ti i tvoja kamarila bacili u blato.

TITO: Tako, Đido, tako: ožeži. Istresi tu preda me svoje najpoganije misli. *Sjedne na kibli.* Hoću samo najčistiju, najubojitiju kritiku. Hoću dno dna!

DILAS: Hoćeš istinu?
TITO: Ja ću reći je li to istina ili nije.
Užice!
DILAS: U svakom smislu, katastrofa. Izginula je masa vjetera.

TITO: Gerila, a ne država!
DILAS: Bleiburg.
TITO: Poštedjeli smo njihove žene i djecu. Nikoga ispod 18 godina. Oni naše nisu štedjeli. Od onih koji su pošli za mnom većina ih nije napunila osamnaest.

DILAS: 40.000?
TITO: Znaš, kad ti četiri godine siluju, gaze, pale sve tvoje ... Nitko ne zna što je u tom bunaru koji zovemo – čovjek. Tu je bistre vode malo. I nimalo pameti.

DILAS: Tito, ja sam zaklao čovjeka svojom rukom. Ja sam – ZA TEBE ubio! Kulaci...

TITO: Htjeli smo biti papskiji od pape. I sad smo izgubili selo. Radnika još nemamo. U svijetu smo sami... Ali imamo vlast.

DILAS: Vlast...vlast... pa nismo se tukli za vlast.
TITO: A za što smo se onda tukli?

Đilas šuti.

DILAS: Za slobodu.
TITO: *Ustane srdito, udari nogom u kibli:* Eto ti je, slobode, pa biraj! Nema slobode za neprijatelje slobode. Što ti misliš da je sloboda?

DILAS: Pali smo na gradove kao razbojnici.
TITO: DOŠLI smo u gradove. Što ti hoćeš reći? Što ti misliš da je sloboda? Četiri godine ti koji su pošli za mnom jeli su travu i gulili koru po "šumama i gorama"... mnogi su pali, mnogi su rukavi prazni... a srca su puna! Slobodni izbori? Da sam ja stao pred njih i rekao im: Sloboda je kao komad kruha koji se mora podijeliti! S kime? S onima koji su četiri godine drkali pod perinom? Je li to sloboda?

DILAS: Taj vaš luksuz, Tito... dok ljudi skapavaju...
TITO: Jučer smo lovili. Ja sam ubio tri vepra. Potom smo pjevali. Neki su se od naših opili. Vlast se mora pokazati. Zar bi siromah vjerovao u vlast da je ona siromašna kao i on sam?

DILAS: Ne bi li bilo bolje da nema siromašnih?
TITO: S nama su se tukli ljudi u čijim selima nije bilo ničega od željeza! Oni su živjeli u kamenom dobu. U gra-

dovima bilo je gaća, finih, svilenih, čarapa je bilo, cipela...

DILAS: Stanova pa i dvoraca.
TITO: Dvorci su tu, naprosto tu... Njih se moralo useliti jer bi propali. Zaboravio si Goli otok?
DILAS: On je tu. On je naprosto tu.

On je tu! Pokaže prstom da mu je u glavi.

TITO: Tražio si grijalicu. Neki su drugovi htjeli kod mene izmoliti jednu grijalicu. A ja sam im rekao: On je vruće glave, neka se malčice ohladi.

DILAS: Heretik uvijek pomalo tinja. A čeka lomaču.
TITO: Ti se kao raduješ lomači? Neka ti je glava na rame-nu. Nećemo te spaliti. Naša revolucija ne jede svoju djecu. Hoćeš li grijalicu?

DILAS: Kažu da je loše sa strujom. Narod se smrzava.
TITO: Je li ikad palo na pamet da bježiš?
DILAS: A što bih time dobio? Glavom kroz zid, u drugu tamicu.

TITO: Ti misliš da je moja zemlja tamnica?
DILAS: Tito, kad smo bili jaki, i puni pobjede, morali smo učiniti više. Morali smo ići s narodom.

TITO: Više?

Tito srdito ustane i svuče maršalski šinjel, pa ga baci Đilasu.

TITO: Idi pa vidi! U narod! Do pijetlova! Ti si ovdje kao u grobu, a ponoć je tu. Grobovi se otvaraju. Zabodi svojim nosom u – sreću naroda! To je zapovijed!

DILAS *kao da će prići Titu i s njim se zagrliti:* Kako je bilo lako dok je bilo teško.

TITO: Bogami, pojeli smo zajedno vreću soli.
DILAS *ukruti se u tek navučenoj maršalskoj uniformi:* Razumijem.

TITO: Vрати se do zore, na rasporedu mi je lov. Idemo na medvjeda!

28. Filemon i Baukida

Kućica od kamena što se jedva još drži, posvuda znaci krajnje oskudice. Muž i žena, ostarjeli par, posluju prostorijom koja je sve: i spavaonica, i kuhinja, i štala. Tri dušice gore ispred slika trojice mladića u partizanskim uniformama.

Treba li uopće reći da vani jako zavija vjetar i da snijeg zapuhuje čim se vrata otvore?

Ulazi Tito u lovačkom odijelu, kao snjegović.

TITO: Dobar večer, dobri ljudi. Ja sam se izgubio.
STARAR: Ovamo skoro nitko ne dolazi.

TITO: Dolazi doktor? Učitelj?
STARAR: Pop. Djece ovdje nema.
STARICA: Mi smo svojio dali Titu.
TITO: Da li ste ih Titu?

Gladan sam i žedan. Imate li kave?
STARICA: Taj nije naš. U cijeloj zemlji već tjednima nema kave.

TITO *izvuče iz džepa paketić kave:* Ja imam.
STARAR: Kažem ti: neki švercer.
TITO *ubaci komade drveta u "šporet":* Ja ću vam skuhati kavu. Znadete li vi da ja svako jutro sebi sam kuham kavu?

STARICA: Što je u tome tako neobično?
TITO: Uistinu, nema u tome ničeg neobičnog. Ja bih rado malo ofarbao tu vašu ogradu. Imate li boje?

STARAR: Otkud nama boja?
TITO: *nekom nevidljivom:* Piši: da se donese boja temeljna, a onda smeđa.

Starac starići pokazuje krugovima iznad čela da čovjek nije pri sebi.

TITO: Da li gladujete?
STARAR: Što si ti navalo, čovječe?
STARICA: Živi se kao što se uvijek živjelo.
TITO: Zar se ne živi bolje?

STARAR: Bolje? Kako bi nama starcima bilo bolje? Bilo je bolje kad smo bili mladi.

TITO: Sa susjedima ste dobri?
STARICA: Ne tako dobri kao nekad. Sad se opet gleda kako se tko krsti.

TITO: To tako ne može ostati. Sutra ću doći i popraviti ogradu.

Nahrupi gomila mještana koji su "nešto načuli"; ima među njima svijeta svakog uzrasta.

GLASOVI: Tu je negdje. Tu su ga vidjeli!
STARICA: Možda je švercer ali mi je simpatičan. Lupeta koješta, ali kava mu je dobra.

Ljudi uđu u kuću i odmah stanu pjevati: - Druže Tito, ljubičice plava - I sobom donose "male kućanske aparate", mlince za kavu, mašine za keks, glačala..

TITO: Nisam ja nikakva ljubičica, pa još plava – kako živite, ljudi?

LJUDI: Živi se, druže maršale.
TITO *dječaku:* Kako je u školi?
DJEČAK: Dosadno. Malo nas je, nemam se s kim igrati.

GLAS: Momci su u Njemačkoj.
TITO: I ja sam išao u Njemačku. Imate li kave, brašna, struje?

Džipovi zakoče u škripi: dojuri nekoliko ljudi iz Brozova osiguranja, panika je ogromna.

ŽENA IZ OSIGURANJA: Pa nemojte nam to činiti, dali smo opkoliti cijelu šumu.

ČOVJEK IZ OSIGURANJA: Samo da za ovo ne sazna Jovan-ka. Onda smo jebali ježa.

Tito se opire, ali ga sklanjaju, štiteći ga tijelom od "naroda".

Potom ga otkriju u zaprepaštenju i bace se na nj, stave mu lisice:

ŽENA IZ OSIGURANJA: Mater mu jebem švindlersku, Đilas, utekao je Đilas, uzbuna, uzbuna... Javi odmah Marku! Na radiostanicu: Ovdje Morava, ovdje Morava – imamo ga pod kontrolom! Sokol javio: u čuzu s njim.

STARICA: Ostavio si kavu na šporetu... robijašu jedan... ĐILAS-TITO dovikne s poda: Eto mene sutra... sa "šmir-glom"...

Svi prisutni mještani pljuju po Đilasu.

GLASOVI: Proklet bio, izdajniče! Izjele ti guje mozak! Proklet bio, crna reakcija, i majka što te rodi takvog! Crnu Goru osramoti!

Jedan čovjek pljuke Đilas u lice.

Starica postoji pred slikama sinova.

Dojuri džip i opet u velikoj hitnji. Iskoči naoružani gardist i istrese pred staricu i staricu hrpu ptica krvavog perja, i golemom vepu.

GARDIST: To vam je od maršala.

STARAC: O Isuse Kriste. Što im skrivi ta perad i živad?

Tito i Kardelj ležerno ušetaju u lovačkim odorama, s puškama na ramenu.

TITO: Odmaknimo se još malo. Zamisli: čak je i moja spavaća soba ozvučena.

KARDELJ: Jesi li siguran?

TITO: Idi k Marku. Hoda hodnicima kao da je udaren. Ili da će ga nešto udariti.

KARDELJ: Pa svi to znamo. Da će biti maknut.

TITO: Ili on ili ja.

KARDELJ: Je li dokazano to s prisluškivanjem?

TITO: On hoće policijsku državu.

KARDELJ: Nikada ja neću ići Rankoviću.

TITO: Kad ja crknem, vi ćete svi jedni drugima na vrat.

KARDELJ: Slušaj, Stari: ja ću umrijeti prije tebe i ja sam s time sretan.

TITO: Pa onda je Kidrič najsretniji čovjek.

KARDELJ: Možda.

TITO: Rusi su opet na granici.

KARDELJ: Mi znamo s time živjeti.

TITO: A s time ćemo i umrijeti.

29. Ruski medvjed

Brijuni, 1971: možda i Karađorđevo.

Tito i "nacionalisti", te "liberali" za velikim stolom igraju domino.

TITO: Ovo sad na stolu, to je Jugoslavija. Svak daje što ima. Makedonija ima povrće. Slovenija ima tvornice. Makedonija da povrće. Slovenija uposliti tvornice. I svima je dobro.

JEDNA IZ GARNITURE: Ljudi samo hoće biti ono što su uvijek bili.

DRUGA IZ GARNITURE: Sve stoji! Ništa se ne mijenja!

TITO: Meni spomenik i štafeta, a vama država? Tojest, države?

Tito bijesno poruši posložene domine.

TITO: Nikada. Ja sam gradio, vi ćete rušiti. O da, jednoga dana ćete srušiti. I to će biti strašno.

JEDNA IZ GARNITURE: Mi ništa nećemo rušiti, i neće biti strašno.

TITO: Znadete li zašto sam vas skupio?

DRUGA IZ GARNITURE: Znamo. Da nam skinete glave.

TITO: Tito pritisne jedan gumb pod stolom. Adutant mu unese crveni telefon na jastučiću. Sad ćete vi čuti svoje! Digne slušalicu. Čuje se jako zujanje, neke ruske riječi, govori se uzbuđeno. Panjimaju, tovariš Brežnjev.

Hvala, ovdje je malo oblačno. Dobro sam s kostima. Do svidanja.

Čuli ste. Moskva. Pitaju što se kod mene događa. Pitaju za armiju, da li se raspada. Jer da vi hoćete svoju vojsku.

Brežnjev misli da se mi raspadamo!

JEDNA IZ GARNITURE: Što da radimo?

TITO: To će vam ići ovako: Ili vi ili ja. I treće, ostaju Rusi! Budete li vi, a ne ja, to znači Rusi. Razmislite, drugo. Sutra ranom zorom mi ćemo loviti. Laku noć!

DRUGA IZ GARNITURE: Ljudi samo hoće biti ono što su uvijek bili.

Tito ostaje sam za stolom i ponovo stane slagati domine.

Titov san:

Tito oprezno korača kroz šumu. Odjednom preda nj iskoči golemi medvjed s glavom Brežnjeva.

Uokolo buče samohotke i tenkovi; pratnje se povezuje "poljskim telefonima", više nego lov, sve se doima kao velika vojna vježba. Tito puca iz teške puške, medvjedu ništa. Medvjed obgrli Tita, koji stenje i bori se za zrak.

Mme Tussaud puca u medvjeda koji se skvrči i padne naznak.

30. Svinja

Dotrščina kod Zagreba, mjesto gdje su, 1941. strijeljani kerestinički uznici, komunisti. Komemoracija.

Armijski puhački orkestar. General JNA, jako dekoriran, šeće između njih i uzvanika. General da zna za početak priredbe.

Armijski orkestar intonira "Hej, Slaveni..."

GENERAL: Ništa! Eto, ništa! "Kano klisurine"? Gdje vam je srčanost? A i vi svirate k'o da ste na sajmištu. Ko pičke!

UZVANIK istupi iz mnoštva: Mi smo predvidjeli "Lijepu našu..."

Tu je protokol.

GENERAL: Mi se nismo spremili za tu lijepu vašu. Vodniče Markoviću, možete li im odsvirati tu lijepu njihovu?

Vodnik šuti.

UZVANIK: Naravno da mogu. To je naša JNA. Ona može sve.

GENERAL: E, ne može baš sve!

Uzvanik odnekud izvadi gramofon, stavi ploču, s koje se, uz škripu i cvilež, čuju taktovi "Lijepe naše".

GENERAL: Svirku prekinil!

Uzvanik pokrije gramofon kaputom. Ispod njega svirka se jedva čuje.

GENERAL: Svirku počinjil!

Armijski puhački orkestar stane svirati "Lijepu našu".

General i ovaj put osluškuje kako kucaju srca u Hrvata.

GENERAL: "Drugovi i drugarice! Okupili smo se danas, kao i svake godine, ovdje na Dotršćini, gdje je u ljeto godine 1941. pao cvijet naprednog pokreta u Hrvatskoj, koji je vodio maršal Tito..."

Sad tek vidimo Mme Tussaud, s njezinom košarom.

Jedan dugonja pokušava se probiti prema sredini,

vukući na uzici krupnu svinju na kojoj krupnim slovima piše: TITO.

NEZNANAC: Dosta je bilo toga baljezganja! Dalje s tim crvenim smećom. Maknite tu crvenu bandu!

Mme TUSSAUD: Ovdje vas nema na listi lica!

NEZNANAC: Imamo mi svoje liste.

I ova je svinja – potegne remen – prva na tom popisu. Mme TUSSAUD: Došli ste u pravi komad, ali promašili ste čin. Izvolite izaći! Još nije vrijeme!

NEZNANAC: Nama se žuri! Svinji: Hajdmo, draga moja. Kažu da ovdje nismo pozvani. Ovdje se i opet zove na klanje!

Mme TUSSAUD: Vi zovete na klanje!

NEZNANAC: Mi smo demokrati. Mi smo ništa, bit ćemo sve.

Mme TUSSAUD: Vi ste revolucionari?

Među okupljenim mnoštvom zbiva se podjela: Neki se pridružuju Neznancu sa svinjom, neki ga tjeraju.

NEZNANAC: Mi jedini znamo što treba učiniti s tom crvenom bandom.

Mme TUSSAUD: A sa svinjom?

NEZNANAC: U kobasice. Pune otrova. Pa nek se truje tko hoće!

Mme TUSSAUD: A što će na to svinja? Zapjeva:

Ja sam pametna svinja

Jako se bojim kolinja

Ime svoje imam, na sebe ga primam,

Iluzija nemam, čim imam tim klimam.

Klanja se bojim, što će opet doći

Čim ja jednom odem, danju i po noći.

UZVANIK... poklonimo se sjenama najboljih sinova naših naroda i narodnosti koji su pali da bismo mi živjeli u miru i gradili socijalizam na ovim našim prostorima, živjelo bratstvo i jedinstvo – Živio najveći sin naših naroda drug Tito!

GENERAL: Počasni vod za paljbu spreman!

Vojnici počasnog voda repetiraju puške, ali ih ne usmjere prema nebu nego prema okupljenom mnoštvu.

31. Toranj babilonski

Slet na stadionu JNA, 25. maj: grupa vježbača gradi piramidu.

Plešu plemena nesvrstanih: niže se golema zvijezda, mnoštvo afričkih i azijskih totema: Tito u loži, kao mumija, otpozdravlja, potpuno mehanički.

Mme TUSSAUD: Ovo je pjesma o Babilonskom tornju. Kao ni za toranj Eiffelov, nitko pravo ne zna čemu on služi. Ali pjesma je lijepa. Poslušajte!

**Bog dobri nekoć Zemljom hodi,
Prije no što je, srdit potopi svu.
Što gradite, neimari, dobri i vični,
Mi gradimo kulu, toranj nebotični,
Ciglu po ciglu, kamen po kamen
Uspjeha našeg to bit će znamen.**

**U ljubavi bratskoj, složni ko jedan,
Svak svom je zanatu predan.**

**Sva Afrika tu je, Azija golema,
Svak našemu tronu se sprema.
Svak Kuli našoj svoju ciglu nosi,
Mi ne damo nikom da bogate prosi.**

**Čemu to služi? pita nas Bog.
Je li ta grada dostatno čvrsta,
Temelji jesu li više od prsta,
Hoće li biti mjesta za sve?**

**Procijeniti ne znam, kaže im Bog.
I ne znam vam reći, je li 'koza li' rog,
Nitko ne šteti, kad grade meni,
No vaša volja i mene plijeni!**

Mme TUSSAUD: I tu Bog odlučio pomiješati jezike!

Mme Tussaud miješa u loncu.

**U divljaka luk i strijela
Željeznica, selo, grad,
Da nam živi zemlja cijela
Da nam živi živi rat!**

Mme TUSSAUD: I više se nisu razumjeli. A bez toga se graditi ne može. Napose ne Kula babilonska. Uostalom, moglo je i uspjeti? Podijelite se po plemenima!, reče Bog. Ali oni će se ubijati. Pa što se to mene tiče. Ja sam stvorio čovjeka slobodnog. Ako se hoće ubijati, neka se ubijaju.

Mornar uruči štafetu Maršalu u loži.

32. Let u mjestu⁴

Tito leži na golemoj crvenoj zvijezdi kao na raspeću.

Nošeni divljim dinamizmom nahrupе borci – svi odreda

*mladi, opaljeni, osmuđeni barutom. I svi apostoli su tu,
Đilas prije svih. Ali Krleža prvi progovori.*

KRLEŽA: Nemamo vremena!

TITO: Pa gdje si ti nestao?

KRLEŽA: Nemamo vremena za salonska prepucavanja.

VEDA: Pukli su stakleni vrtovi?

PARTIZAN: Pokret! Naredi pokret!

GLASOVI svi *podignu puške*: Idemo, idemo! Ili oni ili mi!

TITO: Rusi?

DRUGI PARTIZAN: Stoje na Dravi. Ukopani.

TITO: Švabe?

PARTIZAN: Otperjali.

GLASOVI: Vodi nas, Tito. Naprijed, naprijed! U juriš!

TITO: Gdje je neprijatelj?

GLASOVI: S istoka se vuku četnici. Ruše sve pred sobom.

Siluju.

PARTIZAN: Sa zapada nadiru ustaše.

TITO: Brojno stanje.

GLAS: Krajišnici!

DRUGI: Dalmatinci!

TREĆI: Ličani!

ČETVRTI: Makedonci.

GLAS: Bosanci! Svi smo tu!

KOČA: Prva proleterska!

GLAS: Cijela Kadinjača! Do posljednjeg borca!

ĐILAS: Sve su to proleterji. Idemo, Tito. Nemamo vremena!

TITO: Mrtvi?

GLASOVI: Svi.

ĐILAS: Pa što onda? To su detalji. Svi gledamo u tebe.

TITO: A da se izmaknemo i mirno pomremo, i oni nam ništa ne mogu?

ĐILAS: Da se mi izmaknemo, oni bi se pobili do jednoga.

Oni ruše sve što je nama bilo sveto. Oni čereče državu kao da kolju svinju! Metak u zube svakom tko je izdao! Mi uvodimo teror slobode!

GLASOVI: Vodi nas, Tito!

TITO: Na zapad, na istok?

GLASOVI: Svejedno. Samo da se gine!

TITO: Ne vidim vas. Ja sam... ja sam... koji jesam. *Izvadi ispod krpe koja mu pokriva bedra crvenu zastavu.*

Koja se odjednom razmota i razvijori cijelim prizorom.

TITO: Još od Ruda pokušavam vas skupiti i nju vam predati! Ovo je zastava Prve proleterske...

Neki kleknu, ljube zastavu, pjevaju, većina maše puškama.

ĐILAS: Naredi opći pokret! Svi smo s tobom kao jedan!

Podižu se cijevi Kočinih topova.

U zrak, zajedno s rukama. Sunu proteze i mnogi prazan rukav.

KOČA: Reducirati život ljudski na svoj vlastiti, prepustiti se smrti.

Reduire la vie humaine a sa vie, se lasse a la mort.

33. Maske

Mme Tussaud prišunja se na prstima do postelje umirućeg Tita. Uz postelju su žene: Zdenka u ratnoj uniformi, Jovanka u bijeloj oficirskoj. Mme Tussaud stane mu lice pripremati za predsmrtnu masku; druge dvije žene pomažu.

Mme TUSAUD: Moj me zanat tjera raditi brzo. Sada je tvoje lice još uvijek tvoje. Ali već sutra bit će uspomena.

TITO: Ne žuri! Treba mi još vremena.

Mme Tussaud prekrije njegove lice isječcima bijele gaze.

Mme TUSSAUD: Čuješ li? Sječivo!

TITO: Ne čujem ništa. O meni će svašta govoriti, mnogo će se lagati. Strašno će me klevetati. Ali ja nisam ubijao. Ja sam uklanjao, to da. Ali nisam ubijao.

Udu Kardelj, u odijelu tamnom, mrtvačkom, Đilas, u dronjcima zatvorenika, s papučama na nogama, Ranković u bijelom, ljetnom odijelu, gužvujući šešir u rukama, i Koča, utegnuta u uniformu partizanskog generala.

Ali se, zbog koridora žena, ne mogu probiti do postelje. Koča ni ne pokušava, zastane po strani.

JOVANKA: Koča te daje pozdraviti.

TITO: Koča? Volio sam tog mangupa. A onda je i on otpao. Kao voćka s grane koja se suši. Gdje je Koča?

Tito plače.

TITO: Nema više vremena.

Uđe, skromno i tiho, Pelagija, s kutijom od kartona pod miškom.

PELAGIJA: Koliko bi ti vremena još bilo potrebno?

TITO: Deset godina. Oni će se svi poklati. Treba mi deset godina da to spriječim. Sada znam kako.

KARDELJ: Kako, Tito?

TITO: Ja vidim način.

KARDELJ: Ja ga ne vidim.

ĐILAS: Ima način. Bilo je načina. Trebalo je pustiti hiljadu cvetova da cvatu.

TITO: Nas onda ne bi bilo.

ĐILAS: Možda ne bi u tome bilo neke štete.

TITO: Da nije bilo nas, svi bi se oni poklali do jednoga.

ĐILAS: Možda ni u tome ne bi bilo neke štete. Možda mi bolje ne zaslužujemo.

TITO: Što ti kažeš na to, Marko?

RANKOVIĆ: Ja sam uvek i u svemu delio tvoje mišljenje.

TITO: Bevc?

KARDELJ: Mislim da je trebalo osloboditi spontanu energiju masa.

Đilas se smije.

RANKOVIĆ: Spontana energija masa ne postoji.

KARDELJ: Da li postoji masa?

RANKOVIĆ: Da.

KARDELJ: Onda postoji i energija.

RANKOVIĆ: Ali onda ne bi bilo Jugoslavije.

KARDELJ: To je tako.

RANKOVIĆ: Što ti to govoriš, Bevc? Tebe treba hapsiti.

Gledaju se, sva trojica, s mržnjom.

ĐILAS: Krajnji je čas, Tito, da siđeš sa svojega oblaka.

RANKOVIĆ: Ovoga ni devet godina nije privelo pameti!

KARDELJ: Kad bih to i mislio, Đido, jedan jedini trenutak, nikada to ne bih rekao.

ĐILAS: Jer si običan kukavelj.

TITO: Dosta priče! Sad vidim, u svemu sam imao pravo. Gdje si, Pelagijo?

Pelagija mu stavi na grudi kutiju koju on čvrsto obgrli.

PELAGIJA: Znaš li ti koliko je to deset godina? Toliko sam ja bila u Sibiru.

TITO: A pet godina? Jednu majušnu, maljenku pjatiljetku! Pelagijo, moja ženo! Jedan dan? Minutočku? Samo da ih sve još jednom vidim stajati u stavu mirno, i da ih dobro upamtim. Trebao sam – *zgrči šaku.*

PELAGIJA: Ne mogu ti dati više od onoga što sam ti dala. Nije u mojoj moći dati vrijeme koje žudiš. Ja ti opraštam.

TITO: Ti meni opraštaš? Otišla si s drugim čovjekom. Pošla si za svojom zvijezdom.

PELAGIJA: Otjeralo me u Sibir. A ti si otišao za svojom zvijezdom. Opraštam ti što se me zaveo i doveo u ovu mračnu zemlju, i evo, vraćam ti što je tvoje. *Tito stisne kutiju.* Imala sam četrnaest godina. Opraštam ti zato što je bilo lijepo.

TITO: I ja tebi opraštam, Pelagijo.

To je kao na filmu. Ali ja više volim vesterne od filmova ljubavnih. Znaš li ti, Pelagijo, da je mene u jednom filmu glumio nitko manji nego... *Zdenki*: Kako ti je? Jesi li bolje?

ZDENKA: Koča daje pozdraviti. Šalje ti rakije, oraha i du-

vana. Probio se, kaže. Moraš za njim, u protivnom, svi ćemo izginuti.

TITO: Idemo, idemo! Mi nemamo vremena.

Pelagija stavlja masku Mme Tussaud i legne uz Tita u postelju.

PELAGIJA: Spavaj. Sanjaj. Imaš o čemu. Možda neće boljeti.

Zvuk sječiva giljotine.

Rasvijetli se Titov kumrovečki spomenik (Augustinčić), BEZ NOGE.

34. Saint-Sulpice

Iz svih kutova ljudi odjeveni ekstravagantno historijski; na nekima od njih ostaci uniformi, drugi kupuju kod Armanija...

Pariško groblje Saint-Sulpice nakon doba terora i termidora, reakcije i restauracije.

Svi nose crvenu vrpicu oko vrat, u znak da su rođeni s nekim koje je skratila giljotina, a i svi plešu.

Jedina koja ne pleše jest Pelagija, koja stoji sa strane, s kutijom za cipele na grudima.

Mme TUSSAUD pjeva:

**Pretio hrčak gomila zrnje,
Siromah se krije u svoje prnje,
Jučer još gojlo, sada tu je banka,
Ne može to svatko, u čemu je kvaka?
U novcu je kvasac, da se tovi prasac,
A novac ne smrdi, on je bratu bratac,**

No, dosada je posvuda!

**Smislite nešto –
Aranžeri, umjetnici, niškoristi, stoko,
I druga od nas plaćena bağro!**

Otud, nova je sad moda!

**Tko god paloga imade roda,
Komu pade otac, stric il' brat,
Tako da giljotina sreže im vrat
Tomu je ovdje ulaz slobodan!
On možda bio je zao,
On možda je i sam klaov –
Al' tko sada da prstom upre?
Ta uđite samo – nemajte straha –
Plešimo dakle, do posljednjeg daha,
Zovimo svoje iz rasutoğ praha.**

Mme TUSSAUD: Nikada u Parizu nije bilo toliko balova!

Pjeva:

**Smrt revoluciji! Smrt revoluciji!
Tko mnogo ima, imat će više
Tko ništa nema -**

ĐILAS-SAINT JUST: - taj neka se sprema. Nema slobode za neprijatelje slobode! Vodi nas, Tito! Idemo dalje! Revolucija traje!

Šum sječiva giljotine koje se obara.

Mme TUSSAUD uzme Brozovu glavu od bronce:

**O revoluciji, tko još zbori?
Revolucija, koga još mori?
Pamtimo ono što pamtit se može,
Jer ne može nitko iz svoje kože.
Što je bilo krivo, što je bilo dobro?
Lanjski snijezi, lanjski snijezi...
Dragi Broz – Josipe Tito,
Što je tu ljudsko, a što tek bronca?
Što spada u povijest, a što si ti sam?**

Radi na maski prema bronci.

Nahrupi grupa Titovih suboraca, crvena se zastava razvije.

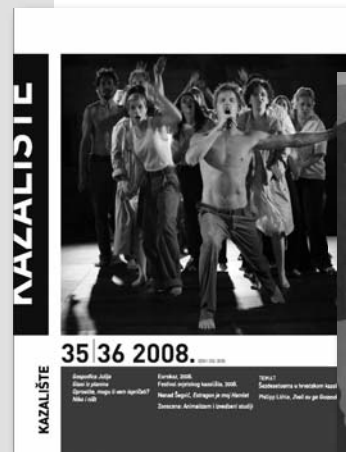
Uzvanici bala na groblju Saint-Sulpice plešu, elegantno i predano.

To su dva svijeta koji se ne dodiruju.

Mme Tussaud poljubi Titovu glavu od bronce.

Zagreb, Villa Mont Noir, Ploča, 2005-2007.

1. Gospođa Tussaud (1761-1850), utemeljila je slavni Muzej voštanih figura, danas u Londonu. U doba Velike revolucije bila angažirana od revolucionarnih tribunala da uzima posmrtnu masku giljotiniranih osoba. To su znali biti njezini susjedi, pa i prijatelji i rođaci.
2. M. Krleža, *Evropa danas*, Zora, Zagreb 1956, str. 47.
3. Skriveni ili manifestni citati dvaju slavnih westerna pedesetih godina: *Točno u podne* i *Moja draga Klementina*.
4. Mali hommage naslovu drame Gorana Stefanovskog.

Časopisi za kazališnu i plesnu umjetnost

Publikacije o drami, kazalištu i plesu